

ZÁMEK KUŘIVODY

JAN PEŠTA

Kuřivody (okres Česká Lípa) leží v centru bývalého vojenského prostoru Ralsko. Někdejší městečko bylo až do roku 1990 sídlem sovětské okupační armády. V průběhu uplynulých desetiletí došlo k úplné plošné demolici jeho zástavby, s výjimkou kostela, radnice, školy a několika domků v okrajových polohách. Likvidace tohoto památkově nesmírně hodnotného celku proběhla samozřejmě bez jakékoliv dokumentace. Při pohledu na dnešní tristní stav lokality lze mluvit doslova o zázraku, že období vojenské správy přežil také kuřivodský zámek, památka prvořadého významu. Podle dostupných informací zámek nebyl demolován jediné proto, že sloužil jako municiční sklad a posádková věznice. Dlouhodobý pobyt sovětské armády v zámku znamenal na jednu stranu totální devastaci objektu, zapříčiněnou dlouhodobě zanedbanou údržbou a utilitárními zásahy, na druhé straně ale naštěstí nedošlo k výraznějším úpravám a adaptacím, které by si každé jiné funkční využití v průběhu posledního půlstoletí nepochybně jinak vyžádalo. Z tohoto důvodu se objekt zachoval ve vysoce autentickém stavu. Teprve odchod okupačních vojsk přinesl možnost památkového zhodnocení a průzkumu do té doby zcela nepřístupné stavby.¹⁾

Městečko Kuřivody (německy Hühnerwasser) se rozkládalo na uzavřené lesní mýtině v mírně zvlněném terénu pískovcové Středožizerské tabule, v nadmořské výšce okolo 330 m. Mýtina s bývalým městečkem a je-

Obr. 1: Kuřivody (okres Česká Lípa), zámek. Celkový pohled na zámek od jihovýchodu, před nálezem gotického okénka v levém (jižním) křídle (všechny fotografie J. Pešta, říjen - listopad 2000, není-li uvedeno jinak).

Obr. 2: Kuřivody, zámek. Císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1843. Jižně od zámku je vodní plocha bývalého příkopu. (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, stabilní katastr, sign. 3732).

1) Tento článek vychází ze závěrů stavebně-historického průzkumu, zpracovaného autorem na přelomu roku 2000 a 2001.

Obr. 3: Kuřivody, zámek. Celkový pohled od severozápadu. Armatura nároží a zřetelně odlišná struktura zdí-va ukazují na výšku zachovaných středověkých konstrukcí.

ho plužinou je ze všech stran obklopená rozlehlými lesními masívy. Okolní terén je plochý, členěný jen zářezy dlouhých, často bezvodých údolí. V západní části kuřivodské mýtiny pramení Hradčanský potok, který napájí západně od města situované Hradčanské rybníky. Plochý terén písčivcové tabule prostupují ojedinělé vrchy vesměs vulkanického původu. Nejvýraznější je masív Velké Bukové (474,1 m) asi 3,5 km severozápadně od Kuřivod.

Kostru osídlení lesnaté krajiny v okolí Kuřivod tvořily dlouhé lánové vesnice většinou středověkého původu, dnes zčásti zaniklé. Jihovýchodně od Kuřivod leží vesnice Horní a Dolní Rokytá (Ober- a Nieder-Rokitai), tvořící souvislý pás osídlení v údolí Rokytky o délce asi 5 km. Na Horní Rokytou navazovala dnes zaniklá Horní Krupá (Ober Kruppai). Z jižní strany se k Dolní Rokytě připojuje Dolní Krupá (Nieder-Kruppai), na níž na severozápadní straně navazovala dnes zaniklá Jezová (Jesowai), táhnoucí se téměř až k jihovýchodnímu výběžku kuřivodské mýtiny. V pásu severovýchodně od Kuřivod, tvořícím protáhlou lesní mýtinu o délce asi 7 a šířce okolo 2 km, byly dnes zaniklé vesnice Židlov (Schiedel), Okna (Woken), Kracmanov (Kratzdorf), Proseč (Proschwitz), Olšina (Wolschen) a Křída (Křidai), soustředěné podle komunikace spojující Kuřivody s Česko-dubským údolím Zábrdky.

Městečko Kuřivody leželo v téměř rovinném terénu. Jen na západní straně se terén mírně svažoval do mělké pramenné úžlabiny, zdroje Hradčanského potoka. Právě toto místo se stalo staveništem kuřivodské tvrze, pozdějšího zámku. V prostoru východně od zámku bylo nevelké obdélníkové náměstí lokačního městečka, kterým procházela tranzitní komunikace z Mnichova Hradiště do Mimoně a České Lípy. K této komunikaci se připojovala cesta od Bělé, původně ústící do jihozápadního rohu náměstí. Městečko mělo relativně rozvinutou ortogonální uliční síť a pevně vymezený obvod intravilánu, svědčící snad o existenci nějakého lehčího opevnění. Na jihozápadním okraji městečka se nacházel areál hospodářského dvora. Mezi zámkem a ná-

městím byl vytyčen poměrně pravidelný obdélníkový prostor, který snad mohl být pozůstatkem staršího hospodářského dvora v předpolí zámku. Jihovýchodně od náměstí stál kostel sv. Havla (původně sv. Jiří). Na místě zbořené historické zástavby městečka vznikly v uplynulých desetiletích montované stavby skladů, vojenských objektů a panelové domy sovětské technologie. S výjimkou těchto staveb je prostor někdejšího města bez zástavby, zcela zdevastovaný a porostlý náletovou vegetací.²⁾

Starší dějiny kuřivodské tvrze, pozdějšího zámku od středověku do 17. století shrnul naprosto vyčerpávajícím způsobem Jiří Úlovec.³⁾ Tentýž autor zpracoval i heslo Kuřivody v nové Encyklopedii tvrzí.⁴⁾ V obou pracích je zároveň prezentován autorův

názor na stavební vývoj objektu. Kuřivody samozřejmě nezůstaly ani stranou zájmu dalších starších badatelů.⁵⁾

Počátky Kuřivod jsou zahaleny tajemstvím. V literatuře se objevují dvě teorie. Podle první vzniklo městečko během kolonizační činnosti rodu pánů z Dubé.⁶⁾ Podle druhé teorie, ke které se přiklání i J. Úlovec, bylo město vysazeno panovníkem, patrně Přemyslem Otakarem II. Okolní krajina totiž patřila ve 13. století ke královskému majetku spravovanému z Bezdězu. V 60. letech 13. století se Přemysl Otakar II. pokusil v okolí Bezdězu lokovat nová správní centra. Dokládá to jeho listina z 22. října 1264, kterou tímto úkolem pověřil Konráda Hertvíka z Kravař. Tak mohly být vysazeny i Kuřivody ve východní části lesnatého bezdězského statku, na jeho hranici s hradištským klášterním panstvím. V souvislosti s tím došlo ke změně jména lokality ze staršího místního jména Kuří (tzn. mělké) Vody na Freistadt, latinsky Libera civitas.⁷⁾ První přímá zmínka o novém městě pochází z roku 1279. Královna Kunhuta, vdova po Přemyslu Otakaru II., vězněná na Bezdězi, žádala purkrabího Heřmana o povolení navštívit kostel sv. Jiří ve městě „Vristad“. Lokátorem města snad mohl být přímo Konrád z Kra-

2) K tomu srovnej Kuča K., Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl III., Praha 1998, s. 276 - 280.

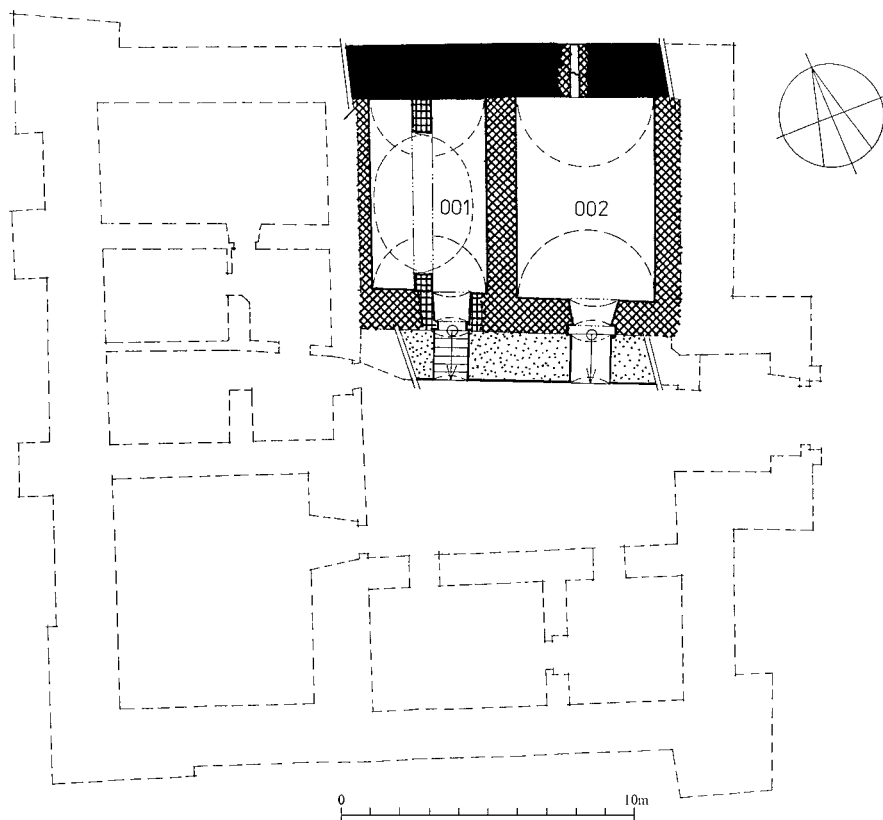
3) Úlovec J., Tvrz a zámek v Kuřivodech u Mimoně, in: Vlastivědný sborník Českolipska Bezděz 9/2000, s. 43 - 72, Česká Lípa. Pokud nebude uvedeno jinak, jsou veškeré historické informace čerpány z této práce. Tamtéž jsou soustředěny odkazy na starší literaturu a nepublikované archivní prameny.

4) Kolektiv Encyklopedie českých tvrzí, díl II., Praha 2000, s. 357 - 359 (heslo Kuřivody zpracoval J. Úlovec).

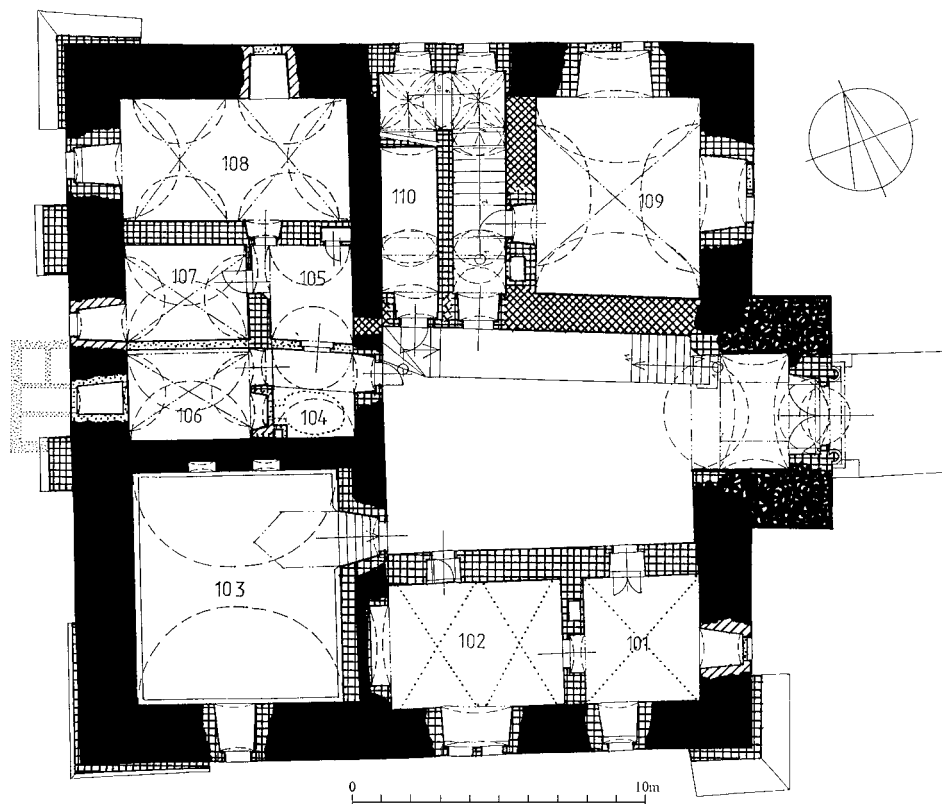
5) Sedláček A., Hradý, zámky a tvrze království českého, díl desátý - Bolešlavsko, s. 26 - 27, Sedláček A., Místopisný slovník historický království Českého, Praha 1909, s. 484; Šimák J. V., 1938: Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století, Praha 1938, s. 256 - 257; Fiala Z. (ed.), Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Severní Čechy, s. 253 a další, Praha 1984.

6) Sedláček, 1895, cit. v poznámce 5.

7) Od 15. století se pro lokalitu opět používá české jméno Kuřivody, přeložené v 17. století do němčiny jako Hühnerwasser. K tomu Profous A. - Svoboda J., Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl IV., s. 594, Praha 1957.

Obr. 4: Kuřivody, zámek. Půdorys suterénu s vyhodnocením stavebního vývoje. Černě - starší gotická etapa asi ze 14. století; zrněně - hypoteticky starší gotická etapa asi ze 14. století; šikmo křížkovaně - mladší gotická etapa asi ze druhé poloviny 15. století a počátku 16. století; kolmo křížkovaně - pozdně renesanční z první čtvrtiny 17. století (přestavba Bohuslava Berky z Dubé); šrafovaně - barokní a mladší úpravy; tečkovaně - úpravy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století, novodobě neznačeno. Na podkladě plánů L. Laigera z roku 1941 zaměřil Jan Pešta a Tomáš Russe, stav v listopadu 2000. Kresba a vyhodnocení Jan Pešta. Legenda platí i pro následující plány.

Obr. 5: Kuřivody, zámek. Kuřivody. Půdorys přízemí s vyhodnocením stavebního vývoje.

vař, neboť k roku 1291 se v pramenech objevuje Konrád „de Wreystat“ jako rychtář v Podbezdězi. Ve městě byl kostel svatého Jiří, spravovaný farářem z Podbezdězi.

Přestože místo, na němž Kuřivody ležely, bylo ve 13. století královským majetkem spravovaným z Bezdězu, řada okolních vesnic majetkově náležela ke hradištskému klášteru cisterciáků. Město, podobně jako další nově založená centra v okolí Bezdězu, ale navzdory poloze na komunikaci spojující klášter Hradiště s Českolipskem stagnovalo. Václav II. se jej proto spolu s dalšími neprosperujícími lokalitami zbavil - roku 1297 věnoval Kuřivody s okolními vesnicemi Hynkovi z Dubé. Kuřivody tak přešly na více než tři staletí do rukou Berků z Dubé, kteří patrně nedlouho předtím získali také neďaleký královský hrad Housku. Po Hynkovi držel Kuřivody jeho syn Hynek Berka. Ten však věnoval pozornost spíše Bělé pod Bezdězem, kterou nově vysadil roku 1337. Po jeho smrti roku 1348 zdědili veškerý majetek synové Hynek a Jindřich, kteří se o majetek rozdělili. Kuřivody spolu s Houskou získal mladší Jindřich. Roku 1391 si Jindřich při dělení berkovského majetku mezi své syny Hynka nejstaršího, Jindřicha a Jindřicha řečeného Berka, a dále Václava, Janka, Jindřicha Hlaváče a Jindřicha mladšího ponechal Kuřivody pro sebe.

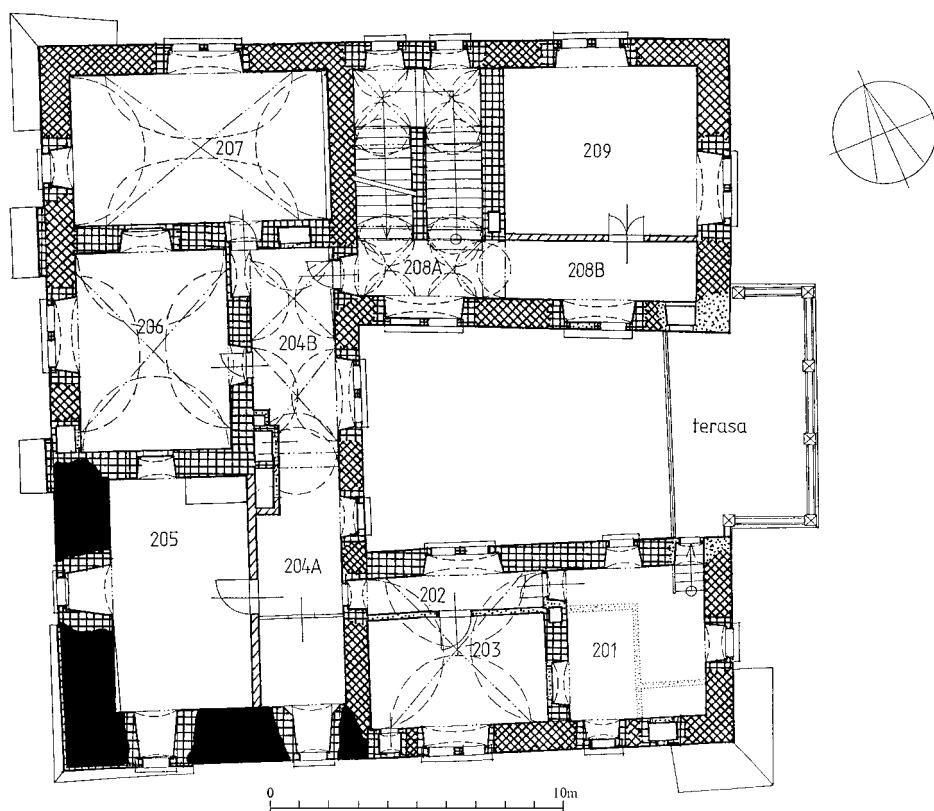
Jindřich zemřel zřejmě kolem roku 1404. Kuřivody s hradem Jestřebí dále držel jeho syn Jindřich Berka starší. Ten zemřel roku 1406 a záhy nato i jeho dvě děti. Majetek si proto rozdělili pozůstalí bratři Jindřicha Berky staršího tak, že Jindřich Hlaváč získal Jestřebí a Hynek Berka Housecký Milčany a Holany. Kuřivody připadly Hynkovi nejstaršímu, po jeho smrti pak přešly na mladšího bratra Václava. Václav Berka jako první používal k roku 1415 predikát „z Kuřivod“.

Po Václavovi zdědil někdy před rokem 1425 Kuřivody jeho

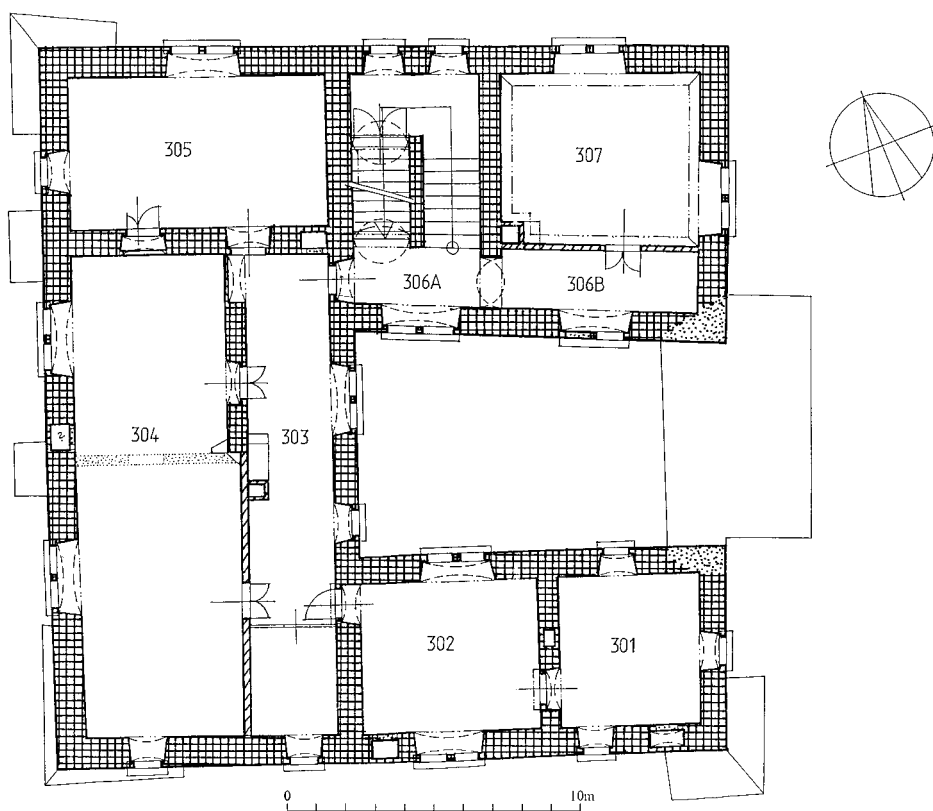
bratr Jindřich Berka mladší, držitel Housky. Po něm majetek zdědili synové Hynek a Chval, kteří se o něj před rokem 1430 rozdělili - Houska připadla Hynkovi, Chvalovi zůstaly Milčany (které záhy prodal) a Kuřivody. Chval zemřel po roce 1446. Kuřivodské zboží zdědil jeho syn Pavel, který ale zanedlouho zemřel, z příbuzných pak naživu zůstala pouze jeho sestra Barbora.

Barbora měla ale s převzetím dědictví velké potíže. Jednak byla Pavlovou sestrou, jednak právě v té době probíhala panovníkem vyhlášená revize pozemkového vlastnictví, zejména odumrtí. Než mohly být vzneseny všechny nároky dědiců, král Ladislav Pohrobek daroval Kuřivody Alšovi Berkovi z Dubé. Soudní pře o Kuřivodské dědictví mezi ním a Barborou se protáhla až do roku 1460, kdy Aleš Berka uspokojil nároky Barbory finančně. Aleš Berka, který od té doby sídlil na Dubé a na Zakšíně, přenesl své sídlo na nově získané Kuřivody. Aleš byl politicky aktivní, zastával některé vysoké úřady (podkomoří manželky Vladislava Jagelonského, nejvyšší kancléř, přisedící nejvyššího soudu). Zemřel po roce 1482. Po Alšově smrti zdědil Kuřivody jeho syn Jiří Berka. Ten zastával obdobně jako jeho otec významné funkce, především v letech 1492 až 1500 úřad dvorského sudího. Buď Aleš, nebo Jiří získal zpět bývalý hrad pánů z Dubé Starý Berštejn. Jiří kromě toho držel také rodovou Dubou a od roku 1512 i hrad Valečov. Toto rozšíření panství na jednu stranu odráželo rozkvět rodového majetku, na druhou stranu ale přineslo pokles významu Kuřivod v rámci berkovského panství.

Jiří Berka z Dubé zemřel roku 1513 a majetek po něm převzal syn Aleš. V průběhu let se psal „na Valečově“, „na Berštejně“ i „na Kuřivodech“. Aleš zemřel po roce 1541, o majetek se asi roku 1547 rozdělili jeho synové Jan, Adam a Albrecht. Kuřivodské zboží si ponechal starší Jan, zatímco mladšímu Adamovi zbylo berštejnské panství a Albrecht získal statek Loukovec. Janovi se díky sňatku s Annou, rozenou z Janovic a na Bělé, podařilo shromáždit velké vlastnictví, neboť ta

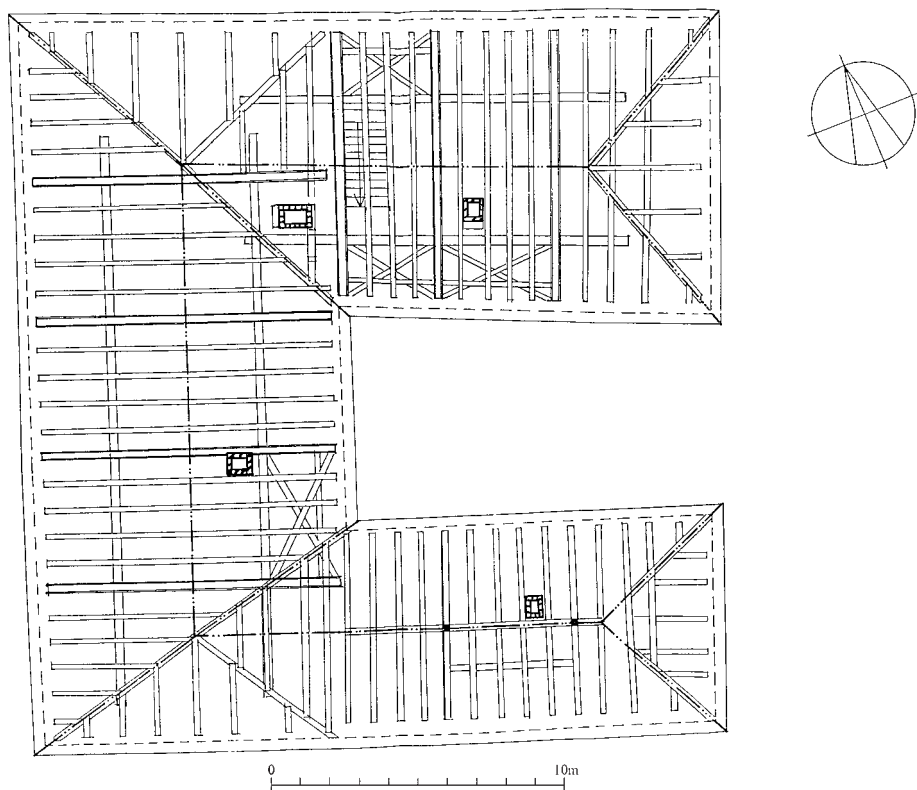

Obr. 6: Kuřivody, zámek. Půdorys prvního patra s vyhodnocením stavebního vývoje.

Obr. 7: Kuřivody, zámek. Půdorys druhého patra s vyhodnocením stavebního vývoje.

zdědila rozsáhlé panství Bělou pod Bezdězem. Jan Berka měl několik dětí. Po jeho smrti se bělského a kuřivodského zboží ujal syn Aleš se ženou Eliškou. Eliška však zemřela roku 1596, Aleš krátce na to a před rokem 1600 i jejich děti. Veškerý majetek si rozdělili příbuzní.

Obr. 8: Kuřivody, zámek. Orientační půdorys krovu.

Novými držiteli rozsáhlého majetku se tak stali bratři Jiří, Václav starší a Jan Hovora se strýcem Bohuchvalem Berkou z Dubé, příbuzní bývalých majitelů. Při dělení si Kuřivodský a bělský statek podržel Bohuchval, který později ještě rozšířil svůj majetek o další panství v severních i západních Čechách. V době stavovského povstání Bohuchval zastával některé důležité státní funkce, například úřad nejvyššího purkrabí. Udržoval také osobní styky se zvoleným králem Fridrichem Falckým. Po porážce stavovského povstání proto společně s Fridrichem Falckým a jeho dalšími přívrženci uprchl z Čech, neboť se obával pomsty císaře Ferdinanda II. Za svou předchozí aktivitu byl v nepřítomnosti roku 1621 odsouzen ke ztrátě hrdla, cti a veškerého majetku.

20. srpna roku 1622 koupil Bělou a Kuřivody společně se statky Klášter Hradiště nad Jizerou, Zásadka a Chocnějovice, zkonfiskovanými Václavu Budovci z Budova, císařský oblíbenec Albrecht z Valdštejna. Ten si Bělou a Kuřivody ponechal až do své smrti 1634. Po konfiskaci Valdštejnova majetku připadly statky Kuřivody s Bělou komoře. Roku 1639 je císař Ferdinand II. věnoval svému válečnému dvorskému radovi a komorníkovi, obristovi Františku markraběti de Grana et Caretto, hraběti von Millesimo. Po jeho smrti v 50. letech 17. století převzal Kuřivody a Bělou syn Otto Jindřich. Ten oba statky 1. ledna 1678 prodal za 225 000 Arnoštu Josefovi z Valdštejna.

Od roku 1678, kdy panství koupil Arnošt Josef z Valdštejna, vlastnila Kuřivody mnichovohradištská větev valdštejnsko-vartenberského rodu. Kuřivody tak byly trvale spojeny s bělským panstvím až do 20. století. V rámci tohoto panství však hrály pouze druhořadou roli. Kuřivodský zámek již nikdy potom neplnil sídelní funkci. Z významnějších událostí stojí za připomínku snad jen to, že v zámku pře-

nocoval při cestě z Českého Dubu do Holan císař Josef II. Roku 1866 sloužila jeho budova jako nemocnice pro vojáky v jedné z bitev prusko-rakouské války, odehrávající se v těsné blízkosti Kuřivod (26. 6). Ve druhé polovině 19. století zámek sloužil jako byty úředníků a četnické velitelství.⁸⁾ Později zde měla být podle neověřených informací provizorně umístěna škola.

Po druhé světové válce připadl zbytek vrchnostenské držby v městečku včetně zámku do rukou státu. Po roce 1948 byla celá okolní oblast uzavřena a změněna ve vojenský prostor. Když v srpnu 1968 došlo k obsazení prostoru sovětským vojskem, v Kuřivodech byla lokalizována Střední skupina vojsk Varšavské smlouvy. Okupační armáda zde sídlila až do roku 1990.

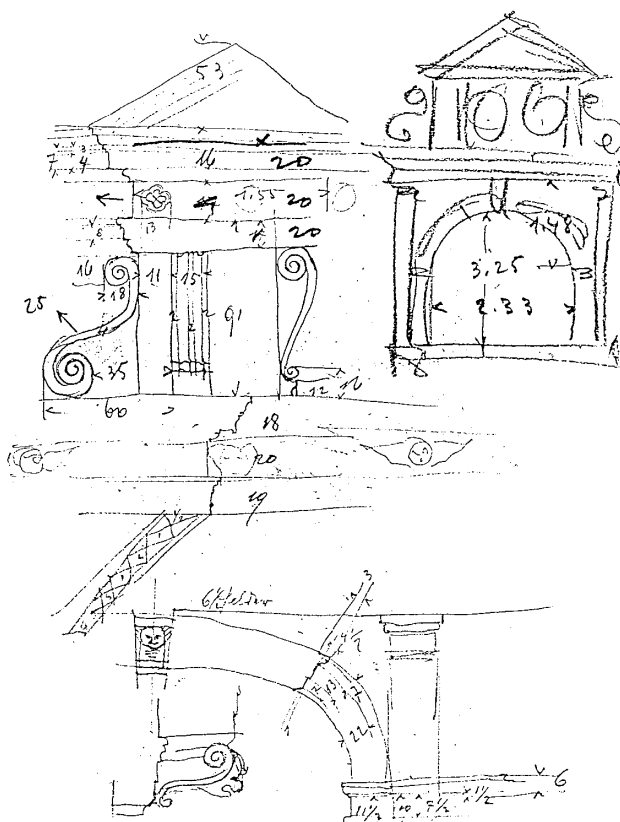
Zámek stojí v západní části bývalého městečka, nyní v území bez zástavby, porostlém nále-

tovou vegetací. Na jižní, západní a částečně i severní straně je v určitém odstupu obklopen vodním příkopem, dosud částečně zavodněným. Na východní straně je areál zámku uzavřen ohradní zdí se vstupní kulisovitou bránou. Přes příkop vede vyvýšená rampa, patrně zbytek mostu. Vlastní budova zámku je monumentální sevřená bloková stavba. Tři dvoupatrová (třípodlažní) křídla svírají z jižní, západní a severní strany malý vnitřní dvorek. Vstupní východní strana je uzavřena jen mírně nesymetricky připojeným rizalitem brány, nad níž je v úrovni 1. patra terasa (až do roku 1883 zde stála vysoká vstupní věž).

Všechna tři křídla jsou jednotraktová, s výjimkou středního dílu západního křídla. Jejich šířka je však různá. Stejně tak značně kolísá výšková úroveň podlah přízemí - zatímco místnosti jižního křídla a středního a severního dílu západního křídla jsou situovány přibližně v úrovni terénu nádvoří, místnost v jižním dílu západního křídla je oproti úrovni nádvoří značně snižena a naopak prostory severního křídla jsou položeny výše (pod nimi jsou dvě polosuterénní místnosti). Podlahy prvního a druhého patra jsou ale již výškově vyrovnané. Jedinou vertikální komunikací v celém zámku je dvouramenné schodiště v severním křídle, přístupující všemi podlažními (s výjimkou suterénu).

Průčelí sevřené stavby působí monumentálním dojmem. Jejich dnešní vzhled je především výsledkem renesanční přestavby, i když pozůstatky starších stavebních etap jsou dnes díky opadané omítce poměrně dobře čitelné. Na řešení průčelí, rozvrhem velmi racionálních a podle možností více či méně symetrických, je zřetelně patrná snaha po celkovém monumentálním výrazu stavby.

8) Sedláček, cit. v pozn. č. 5, s. 26.

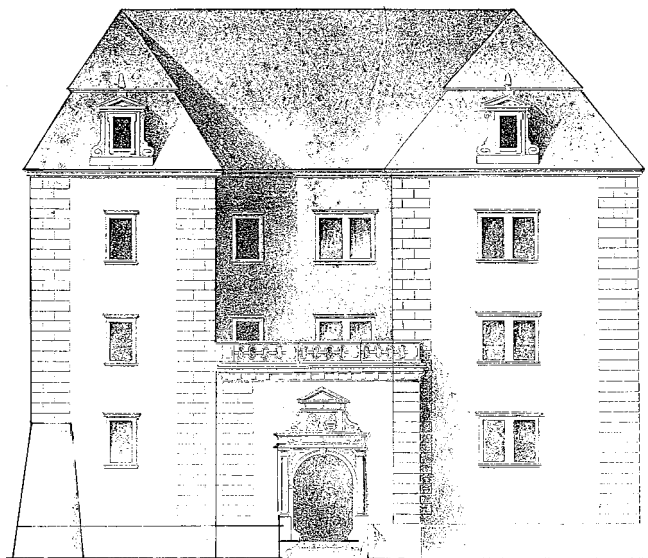

Obr. 9: Skici architektonických detailů hlavního portálu a dnes již neexistujícího nástavce nad portálem, asi z roku 1924. SOA Praha, Správa valdštejnských statků, sign. 36090).

K přichozímu se zámek obrací symetrickým východním průčelím. Po stranách jsou štítová průčelí severního a jižního křídla, uprostřed je vstupní rizalit s reprezentativním renesančním portálem. Rizalit vstupní brány předstupuje celým objemem před líc východního průčelí. Tento rizalit, zakončený v patře neobarokní terasou, vznikl po odbourání vrchních pater vysoké vstupní věže v 80. letech 19. století.

Reprezentativní pískovcový vstupní portál s náročnou reliéfní výzdobou je rámován edikulou. Vjezd je půlkruhově zaklenutý, stojky ostění jsou bez profilace. Archivolta má plošnou jednu odstupněnou profilaci, po obvodu je lemována podloženou lištou. Původní zakončení profilu archivoly na stojkách bylo odsekáno. Předpokládáme, že profilace se mohla pravoúhle zalamovat, případně dosedat na římsičku. Ve vrcholu archivoly je hlavní klenák, který má podobu výrazně předstupující volutové konzoly, na jejíž čelní straně je vytesán maskaron v podobě lví hlavy. Ve cviklech portálu byly okřídlené andílčí hlavičky (dochovala se jen křídla, hlavičky byly v minulosti odsekány).

Před vlastní portál předstupuje edikula. Sloupy (resp. tříčtvrtěsloupy) edikuly jsou postaveny na hranolových soklech. Sokly měly patky a jednoduše profilované římsovité hlavice. Na sokly jsou nasazeny toskánské sloupy s bohatě profilovanými vysokými patkami. V dolní třetině jsou dřívky bez kanelury, ovšem pokryté komplikovaným plošným arabeskovým ornamentem s vystupujícími čtyřlísty různými. Horní dvě třetiny dřívků jsou kanelované, hlavice s vloženými píšťalkami sloupů jsou bočníkové, nasazené na hladkém krčku, odděleném od dřívku prstencem, se čtver-

Obr. 10: Kuřivody, zámek. Projekt na přestavbu jižního (ve skutečnosti východního!) průčelí zámku, nedatováno, asi kolem roku 1883 (SOA Praha, Správa valdštejnských statků, sign. 36091).

covými abaky. Sloupy vynášejí kladí, které je zároveň uprostřed podpíráno konzolou hlavního klenáku. Architráv kladí je dvakrát odstupněný, v ústupcích jsou vloženy pásy perlovce. Na podhledu architrávu je plastické šikmé šachování. Ve vlysu jsou tři okřídlené andílčí hlavičky, provedené jako vysoký reliéf. Římsa, ukončující architráv, je bohatěji profilovaná, podložená perlovcem.

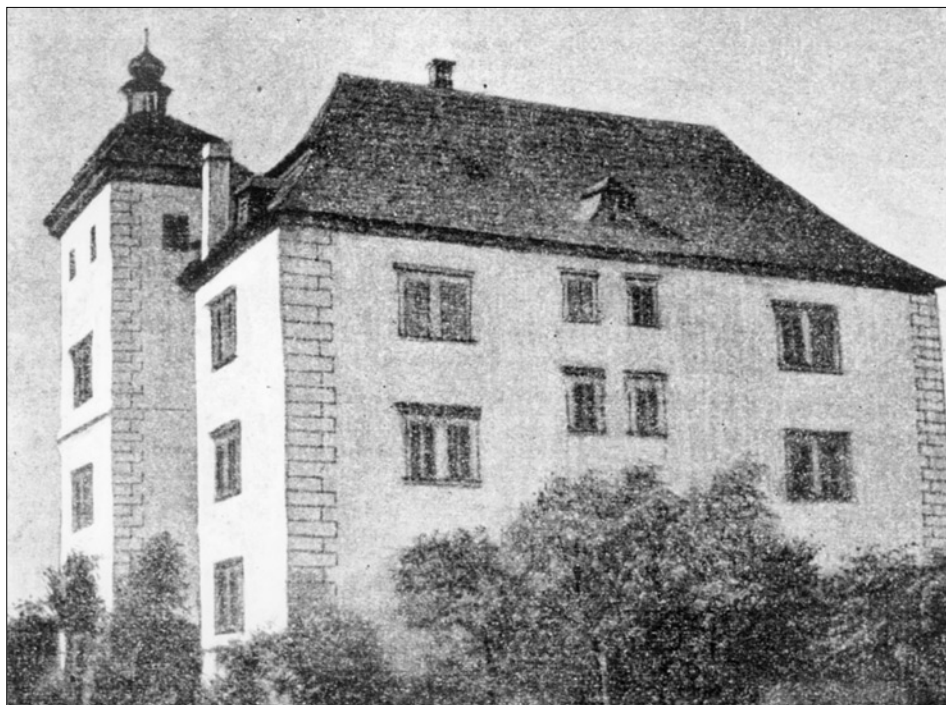
Kamenné prvky portálu jsou překryté souvisle vrstvou několika nátěrů. Portál byl, jak je patrné na rubové (vnitřní) straně, vložen do předem připraveného otvoru s cihelným ostěním a segmentovým záklenkem a následně dozděněn.

Na portál byl nasazen štítový nástavec, který bohužel zanikl patrně v 70. či 80. letech 20. století. Dochoval se po něm jen amorfní výstupek zdíva. Z toho je zřejmé, že nástavec patrně nebyl proveden v tesaném kamení, ale jen v omítce. Naštěstí je nástavec nad portálem zachycen na dobovém náčrtku architektonických článků ze zámku, pořízeném patrně roku 1924 v souvislosti se zamýšlenou úpravou vjezdového otvoru. Dále je poměrně věrně zachycen na nárysu průčelí zámku asi z doby kolem roku 1883. Nástavec měl podobu štítu s volutovými křídly. Kladí pod trojúhelníkovým frontonem vynášely po stranách dvě převýšené volutové konzoly. V prostoru pod kladím byly dva alianční znaky, z nichž levý byl ronovský (zkřížené ostrve), zatímco pravý byl slavatovský (vodorovné pásy). Podle A. Sedláčka⁹⁾ šlo o znaky Bohuchvala Berky z Dubé a Kateřiny Berkové, rozené Slavatovny z Chlumu. Nástavec vrcholil trojúhelníkovým frontonem, lemovaným profilovanou římsou.

Vstupní rizalit je zakončen neobarokní terasou. Na profilovanou římsu je nasazena pískovcová balustráda. V nárožích a patrně i na dalších místech balustrády byly čučky nebo koule.

Úzké třípodlažní štítové průčelí jižního křídla má v každém patře jen jedinou okenní osu. V prvním a druhém patře jsou renesanční okna, typově shodná, jako na celé budově zámku. Okno v přízemí bez ostění bylo zjevně dru-

9) Sedláček, cit. v pozn. č. 5, s. 26.

Obr. 11: Kuřívody, zámek. Fotografie severovýchodního nároží z doby před rokem 1884, před demolici vstupní věže (fotografie z knihy: Hantschel, F., *Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa*. Česká Lípa, Reprofoto J. Olszewiczová, za poskytnutí fotografie děkuji J. Úlovcovi).

hotně proraženo. Mezi parapetem okna v patře a oknem v přízemí bylo při průzkumu nalezeno zazděné ostění pozdně gotického okna. Okénko má pravouhlé pískovcové ostění s okosenou hranou, šikmo podříznutou. Byla odkryta levá stojka ostění a přibližně dvě třetiny nadpraží. Na ostění se dochovaly stopy vápenných nátěrů. Ostění okénka je do okolního zdiva zjevně vložené dodatečně, nikoliv však druhotně. Svědčí o tom zejména široká výplň cihelného zdiva mezi odhalenou stojkou a okolním kamenným zdivem.

Východní průčelí jižního křídla je v dolní části (minimálně po úroveň podlahy prvního patra) vyzdén z kamenného lomového zdiva, s vysprávkami z cihel. Výše není struktura zdiva tak dobře patrná, neboť je krytá ve větším rozsahu omítkou. Pravé (severovýchodní) nároží jižního křídla je novodobě přezděné z cihel po odbourání vstupní věže roku 1883. Nároží je na úrovni přízemí zajištěné masivním opěrákem z pískovcových kvádrů („štuk“), přistavěným na spáru. Na celé ploše průčelí se dochovala jednovrstvá omítka s hrubším kamenivem, na nárožích jsou v omítce vytvořené ploché kvádry. Východní průčelí jižního křídla vrcholí složitěji profilovanou římsou.

Obdobnou skladbu, včetně detailů a povrchů má i východní štítové průčelí severního křídla. Liší se jen tím, že je poněkud širší - proto bylo v každém podlaží vždy jedno sdružené renesanční okno.

Severní průčelí zámku je ploché, čtyřosé, členěné jen pravidelně rozmístěnými okenními otvory. Po stranách v krajních osách jsou ve všech podlažích sdružená okna jednotlivých místností, uprostřed jsou dvojice menších oken na mezipodesty schodiště, které svým výškovým rozmístěním respektují skutečnou výšku podlah mezipodest.

Pod levým oknem první mezipodesty vystupuje z lince stěny pískovcový odtokový žlab (chrlič), patřící nepochybně ke starší (předrenesanční) podobě stavby. Pod pravým oknem první mezipodesty jsou pod odpadlou omítkou patrné

dva zazděné trámy, druhotně uříznuté v lici fasády a zatřené vápnem. Mohou být zbytkem krakorce neznámého arkýře, snad prevetu. V blízkosti severozápadního nároží, pod sdruženým oknem nárožní místnosti v patře je díky odpadlé omítce patrný zazděný svislý opracovaný kamenický článek, snad ostění zaniklého okna. Profilace není patrná, vztah kamenického prvku k okolnímu zdivu nelze posoudit.

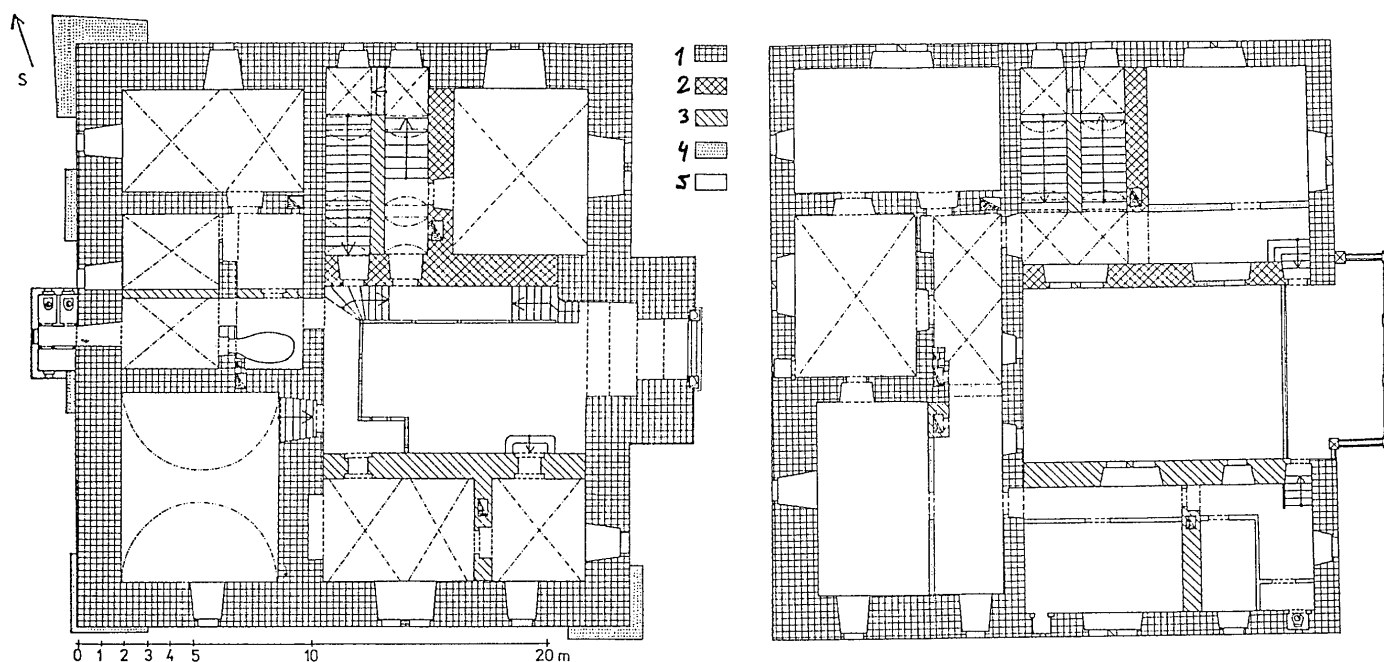
Stěna severního průčelí severního křídla je v dolní části (minimálně po úroveň oken prvního patra) postavená z jemně vrstveného kamenného lomového pískovcového zdiva, s drobnými vysprávkami z cihel. Z cihel jsou vyzdéné partie okolo renesančních oken (okolí ostění, parapety a vylehčovací záklenky). Výše není struktura zdiva tak dobře patrná, neboť zdivo je krytá ve

větším rozsahu omítkou. V místech odpadlé omítky však převládá kamenné a smíšené zdivo. Pravé (severozápadní) nároží je téměř až do výšky parapetů oken druhého patra armováno mohutnými opracovanými pískovcovými kvádry. Ve zdivu z pískovce je místy patrná řada čedičových sloupců, položených vodorovně ve výšce cca 160 cm nad terénem. Tyto sloupce plnily snad funkci hydroizolace, případně armatury zdiva z jinak nepříliš kvalitního kamene. Pravé (severozápadní) nároží je zajištěné nízkým opěrákem, vyzdéným z pískovcových kvádrů. Průčelí severního křídla vrcholí složitěji profilovanou barokní římsou.

Rovněž západní průčelí zámku je ploché, členěné jen pravidelně rozmístěnými okenními otvory a čtyřmi přiloženými opěrnými pilíři. Průčelí je tříosé. Po stranách jsou ve všech třech podlažích jednoduchá renesanční okna jednotlivých místností, uprostřed jsou okna sdružená. Přes celkovou strohost architektonického řešení je zde, podobně jako v případě severního křídla, zřetelná snaha po symetrii a monumentálním výrazu.

Stěna západního průčelí je v dolní části (minimálně po úroveň stropu prvního patra) vystavěná z kamenného lomového zdiva, s drobnými vysprávkami z cihel. Z cihel jsou vyzdéné partie okolo renesančních oken (okolí ostění, parapety a vylehčovací záklenky). Zdivo je zejména v horní části jemně vrstvené. Výše pokračuje zdivo zřetelně odlišné struktury - smíšené, ovšem s převahou lomového kamene. Nelze vyloučit ani druhotné použití kamenických článků. Do stěny je přibližně uprostřed délky průčelí vložena šachta záchodového odpadu, která se navenek projevuje cihelným zdivem. Opěrné pilíře různé výšky a šířky jsou vyzdéné z pískovcových kvádrů. K obvodové stěně alespoň na úrovni přízemí jsou přiloženy druhotně. Průčelí západního křídla vrcholí opět profilovanou barokní římsou.

Obdobně je řešeno i jižní čtyřosé průčelí. Po stranách jsou ve všech třech podlažích jednoduchá renesanční ok-

Obr. 12: Kuřivody, zámek. Plán přízemí, prvního a druhého patra zámku na podkladě zaměření L. Laigera z roku 1941 se schematickým vyhodnocením předpokládaného stavebního vývoje, podle J. Úlovce.

1 - zdivo první gotické etapy, 2 - zdivo druhé gotické etapy, 3 - renesanční přestavba, 4 - mladší úpravy, 5 - novodobé zásahy (převzato z: Úlovec J., *Tvrz a zámek v Kuřivodích u Mimoně*, in: *Vlastivědný sborník Českolipska Bezděz 9/2000*, s. 63 - 65, Česká Lípa).

na jednotlivých místnostech, uprostřed jsou v levé ose okna jednoduchá, v pravé sdružená. Přes celkovou strohost architektonického řešení je zde, podobně jako v případě severního a západního křídla, zřetelná snaha po celkové monumentalitě. Obě nároží jsou zajištěna mohutnými opěráky.

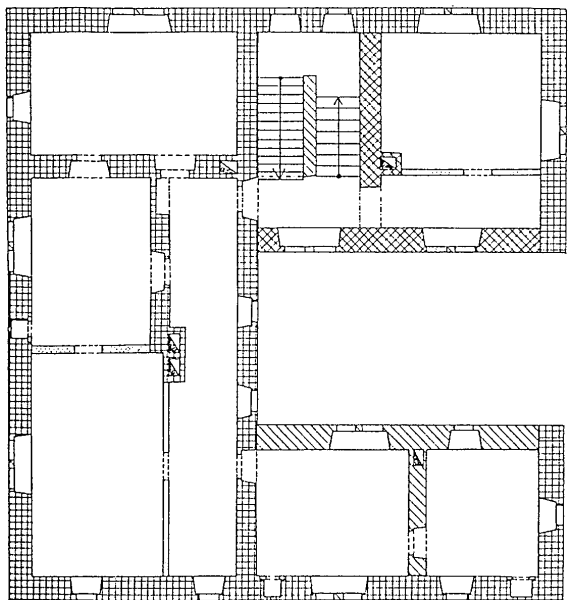
Na rozdíl od ostatních průčelí je na jižní straně zachovaná ve větším rozsahu omítka, která neumožňuje bližší poznání zdiva. Předpokládám však, že kamenné středověké zdivo vystupuje minimálně po úroveň podlahy prvního patra. V místě opadané omítky jsou však patrné také vysprávkky z cihel. Ve vyšších podlažích jsou zřetelně viditelné dvě záchodové odpadové šachty s čelními stěnami vyzděnými z cihel. Průčelí jižního křídla vrcholí složitěji profilovanou barokní římsou. V pravé části průčelí je však dochován úsek starší dřevěné římsy, přichycené kolíky ke zhlavím stropních trámů.

Obdobný architektonický rozvrh jako vnější průčelí mají i dvorní fasády. Dvorní strana vstupního rizalitu je na celou šíři průjezdu otevřena půlkruhovým, z kamenů vyklenutým pasem. Severní křídlo má v levé části přízemí dva renesanční vstupní portálky - pravý na schodiště a levý (se zazděným nadsvětlíkem) do prostoru pod výstupním ramelem schodiště. Nad portálky jsou kapsy po pultové střeše zaniklé pavlače, která ovšem byla až dílem úprav v první polovině 20. století. Oba portálky jsou přístupné z vyvýšeného perónu, v němž jsou dva vstupní otvory na sklepní síje. V obou patrech severního průčelí jsou vždy v levé části sdružená renesanční okna na podesty schodiště, v pravé části pak jednoduchá okna. Tato okna však vznikla druhotnou úpravou z oken sdružených, jak napovídá situace okenních nik. Nalevo od oken i v parapetech jsou v cihelném zdivu zazděné kamenické články ze zrušeného okna. V pravém nároží je ještě zazděný průchod na terasu.

Stěna dvorního průčelí severního křídla je přibližně do úrovně stropu prvního patra postavená z kamenného lo-

mového zdiva, s drobnými vysprávkami z cihel. K navazující nádvorní zdi západní křídla je přiložená druhotně, na spáru. Výše je zdivo smíšené. Z cihel jsou vyzděné partie okolo renesančních oken (okolí ostění, parapety a vylehčovací záklenky) a celé pravé (východní) nároží, které bylo přezděno po odbourání horních pater vstupní věže. Rozsah novodobě přezděného nároží dokládá výrazné vertikální rozhraní v omítce. Průčelí jižního křídla vrcholí složitěji profilovanou barokní římsou. V partii pod římsou na levém konci stěny je díky odpadlé omítce dobře patrný otisk zaniklé renesanční lunetové římsy - obloučky čel lunet, vyzděné z cihel. Díky prasklinám v omítce lze pak pozorovat otisky lunetové římsy prakticky v celém rozsahu délky stěny.

Dvorní průčelí jižního křídla je prakticky shodné jako průčelí severního křídla, ovšem stranově obrácené. V přízemí jsou dva poškozené renesanční portálky. V patrech je vždy vlevo jednoduché renesanční okno a vpravo okno sdružené. Stěna je z větší části dosud pokrytá omítkou, takže struktura zdiva není zcela patrná. V místech s poškozenou omítkou je zdivo smíšené, s převahou lomového kamene. Z cihel jsou vyzděné partie okolo oken, a dále pak celé východní nároží, nově provedené po odbourání vrchních pater vstupní věže. Obdobně je řešené i dvorní průčelí západního křídla. V přízemí jsou po stranách dva renesanční portálky. Nad levým je druhotně osazen pozdně gotický pískovcový panel ve tvaru pětiúhelníku, jehož plocha je po obvodu lemovaná lištou. Do vnitřní plochy panelu je vepsán reliéfní vimperk - oblouk ve tvaru oslího hřbetu s tříkrát odstupněným profilem, nasazený na šikmo seříznuté stojky a završený polygonální fiálou s poupětem ve vrcholu. Tento vimperk rámoval reliéfní kolčí štít s erbem znamením Berků z Dubé - zkříženými ostrvemi. Bohužel levá část panelu byla v poslední době poškozena při pokusu o jeho vylomení, přitom zanikl téměř celý štít, s výjimkou pravého dolního rohu (kde je patrný i fragment ostrve).

V severozápadním rohu dvora je v přízemí západního křídla další gotický kamenický článek, částečně překrytý kolmo navazující dvorní stěnou severního křídla. Patrné jsou přibližně $\frac{2}{3}$ šířky okenního ostění, zazděného cihlami. Stojka ostění je šikmo seříznutá (okosená), překlad okenního otvoru je patrně rovný (je zakrytý cihelnou zadrživkou). Překlad je lemován půlkruhovou archivoltou, profilovanou výžlabkem. Ostění okénka je na rozdíl od výše popsaného panelu s berkovským znakem dochované in situ. V okolí je dochována omítka šedé barvy, zřejmě současná s ostěním.

V obou patrech dvorního průčelí západního křídla jsou v levé části vždy jednoduchá renesanční okna, v pravé části sdružená. Stěna dvorního průčelí západního křídla je přibližně do úrovně parapetů druhého patra z kamenného lomového zdiva, s drobnými vysprávkami z cihel, výše je zdivo smíšené. Z cihel jsou vyzděné partie okolo renesančních oken v prvním i druhém patře. Pod odpadlou omítkou na obou koncích stěny jsou opět pod římsou dobře patrné otisky lunetové římsy, které lze díky prasklinám v omítce sledovat prakticky v celém rozsahu délky stěny.

Na všech fasádách, stejně jako v interiérech (viz dále), je dochované větší množství kamenických článků. Kromě ojedinělých nálezů středověkých prvků, popsaných výše, jsou to především renesanční ostění portálek a oken, dochovaných v různém stupni poškození. Ostění jsou po obvodu lemována lištou, podloženu oblounem. Parapety zakončují podokenní římsy, překlady doplňují jednoduše profilované nadokenní římsy. Shodné ostění mají jak okna jednoduchá, tak sdružená. Proporcemi se liší jedině okna schodiště v severním průčelí. Na některých stojkách jsou zachované vnější závěsy po okenicích. Stopy po nátěrech na ostění nebyly identifikovány. Stejně jsou řešeny i portálky ve dvorních průčelích.

Zámek je zastřešen soustavou tří zvalbených střech. Valby na východních štítových průčelích jižního a severního křídla, zjevně druhotné, jsou doplněny falešnou dřevěnou profilovanou mansardovou římsou, takže na první pohled působí dojmem mansardových střech.

Obr. 13: Kuřivody, zámek. Celkový pohled do nádvoří od východu. Lomové zdivo z drobných kamenů ukazuje na rozsah zachovaných středověkých konstrukcí západního paláce.

Průjezd brány ve východním vstupním rizalitu (bývalé vstupní věži) je na vnější straně uzavřen novodobými vraty v renesančním portálu, do nádvoří je otevřen na celou šířku půlkruhovým kamenným pasem. Na rubu vstupního portálu je patrné, že byl vsazen dodatečně do předem připraveného otvoru. Průjezd je dnes zaklenut plochou cihelnou plackovou klenbou. V severní (částečně i v jižní) stěně se ale dochovaly zřetelně patrné otisky starší cihelné křížové klenby.

V jižním křídle, které je užší než ostatní křídla zámku, jsou na úrovni přízemí dvě nevelké místnosti. Obě místnosti jsou přístupné renesančními portálky přímo z nádvoří, zároveň jsou ještě spojené dveřmi. Východní (rohová) místnost je osvětlená z jihu renesančním oknem, okno ve východní štítové stěně je mladší. Sousední místnost je osvětlená z jižní strany sdruženým renesančním oknem. Dnes jsou obě místnosti plochostropé. Nad zřízeným stropem východní (rohové) místnosti jsou však na stěnách dobře patrné otisky renesanční křížové klenby. V druhé místnosti byla tatáž klenba o dvou polích, jak nasvědčují patky vystupující pod novodobým stropem. Obě klenby jsou ještě zachyceny na plánu z roku 1941.¹⁰⁾ Pro poznání vývoje je důležité, že nádvoří stěna jižního křídla byla k východní obvodové zdi připojena na spáru. Na východní a jižní obvodové zdi je však zachovaná ještě starší interiérová omítka, vystupující nad někdejší renesanční klenbu, zakončená na se-

10) Zaměření zámku, L. Laiger, 1941 (archív plánů SÚPP Praha).

veru cca 50 cm od rohu místnosti zřetelným rozhraním. Navíc bylo ve východní stěně v úrovni zbořené klenby nalezeno in situ zazděné pozdně gotické pravoúhlé okno, včetně okenní niky. Tyto skutečnosti dokazují zástavbu v místě dnešního renesančního jižního křídla ještě v období pozdní gotiky.

Západní křídlo má trojdílnou dispozici. V přízemí je v jižním dílu rozlehlá místnost na téměř čtvercovém půdorysu, přístupná přímo z nádvoří renesančním portálem a osvětlená od jihu renesančním oknem. Stěny místnosti jsou značně silné, dosahující tloušťky okolo 2 m. Podlaha místnosti je položena oproti ostatním prostorům přízemí výrazně níže. Místnost je zaklenutá nízkou tunelovitou valenou klenbou s pětibokou výsečí v místě vstupu. Při patce klenby stěny obíhá ústupek zdíva. Mezi poměrně nízkou vyklenutou klenbou a podlahou patra je několik metrů vysoký nepřístupný prostor.

Střední díl západního křídla, přístupný opět z nádvoří renesančním portálem, je podélně dvoutraktový. Místnosti v obou traktech jsou dále rozdělené mladší příčkou vždy na dvě prostory. Zatímco užší dvorní (východní) trakt je zaklenut vysokou půlkruhovou valenou klenbou, širší západní trakt je zaklenut dvěma poli křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných výsečí). V dělicí stěně je torzo poškozeného renesančního portálu. Na jižním konci dvorního traktu byla situována druhotná pec, vytápěná ze sousední místnosti západního traktu. Oba otvory v silné západní obvodové stěně - okno a průchod do zbořeného záchodového přístavku - jsou druhotně proražené.

Od středního dílu je stěnou s renesančním portálem oddělen severní díl, obsahující jedinou příčně orientovanou místnost na obdélníkovém půdorysu. Vstupní portál je přibližně polovinou své šířky vložen do niky v navazující kolmé dělicí stěně. Zdá se však, že tato poněkud neobvyklá úprava vstupu je původní renesanční, plánovitá. Podobná situace se totiž objevuje i v obou patrech. Napravo od portálu je ve stěně sopouch komína. Místnost v severním dílu je opět zaklenutá dvěma poli křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných výsečí). Místnost je od západu osvětlená renesančním oknem, okno v severní stěně je mladší.

V místě napojení severního křídla k západnímu křídlu je jediná vertikální komunikace v zámku - reprezentativní schodiště, propojující všechna podlaží s výjimkou suterénu. Schodiště je přístupné portálem z vyvýšeného perónu z nádvoří. Schodiště je dvoukřídlé, se střední vřetenovou zdí. Obě ramena z přízemí do prvního patra jsou zaklenutá valeně, mezipodesta dvěma poli dvěma poli křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných

Obr. 14: Kuřivody, zámek. Přízemí nádvorní stěny západního křídla, někdejšího gotického paláce. Šipkami jsou označeny středověké kamenické články - vlevo druhotně osazený reliéfní panel s vimperkem a berkovským erbem, vpravo okénko.

výsečí). Mezipodesta je osvětlena dvěma renesančními okny. Pod výstupním ramenem schodiště je nevelká prostora, samostatně přístupná z nádvoří renesančním portálem z perónu.

Z dolní podesty schodiště vedou dveře do téměř čtvercové místnosti v severovýchodním nároží zámku. Tato místnost, od severu a východu osvětlená renesančními sdruženými okny, je zaklenutá jedním polem stlačené křížové klenby s hřebínky na hranách. Místnost byla vytápěna kamny ze schodiště, jak svědčí zazděný příkladací kamenný neprofilovaný portálek.

Severní křídlo je jako jediné podsklepeno (nepočítáme-li polosuterénní místnost v jihozápadním nároží). Jsou zde dvě suterénní místnosti - západní pod schodištěm a východní pod nárožní místností. Obě místnosti jsou samostatně přístupné šíjemi přímo z nádvoří pod perónem, vstup rámovaly dnes vytrhané portály. Stěny místností jsou k severní obvodové stěně připojeny zjevně na spáru. Ve východní místnosti byl skrz silnou severní obvodovou zeď proražen dnes zaslepený větrací otvor. Obě místnosti jsou zaklenuté kamennými valenými klenbami. Pod klenbu západní místnosti je přitom zjevně druhotně vložen široký cihelný pas svedený na pilířky, vynášející střední vřetenovou zeď schodiště. Kvůli vyklenutí pasu musel být posunut vstup do místnosti, což je zřetelně patrné díky situaci zaklenku.

První patro má na rozdíl od přízemí racionálně řešenou renesanční dispozici s komunikacemi ve dvorních traktech křídel. Na rozdíl od přízemí má vyrovnanou úroveň podlah, stropů i kleneb. Schodiště z přízemí v severním křídle ústí na podestu, zaklenutou dvěma poli křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných výsečí) a osvětlenou z nádvoří renesančním sdruženým oknem. Odtud dále pokračuje schodiště do druhého patra. Schodišťová ramena jsou zaklenuta stlačenými valenými klenbickami, druhá mezipodesta opět dvěma poli křížové klen-

Obr. 15: Kuřivody, zámek. Nádvoří stěna západního křídla, druhotně osazený pozdně gotický reliéfní panel s berkovským znakem ve tvaru kolčého štítu zarámovaným ve vimperku (čelní stěna novodobě poškozena při pokusu o vyhlazení).

by s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných výsečí).

Podesta je oddělená pasem od navazující chodby v jižním (dvorním) traktu severního křídla. Chodba je osvětlená ze dvora oknem, druhotně upraveným snad ze sdruženého renesančního okna (jedna polovina okna mohla původně sloužit i jako vstupní portálek na pavlač do zbořené věže). Z jihovýchodního rohu chodby vedly dveře na terasu nad vstupní bránou, dnes zazděné. Tato chodba je oddělená hrázděnou, zjevně druhotnou příčkou od místnosti v severovýchodním nároží zámku. Dveře v této příčce mají na severní straně zachovanou výrazně plasticky profilovanou zárubeň, nepochybně barokní. Místnost je osvětlena v severní a východní stěně sdruženými renesančními okny. Chodba i navazující místnost v severovýchodním nároží jsou plochostropé.

Komunikační osou prvního patra západního křídla je chodba, probíhající v rozsahu středního a jižního dílu ve dvorním (východním) traktu. Chodba je rozdělená pasem na severní klenutou a jižní plochostropou část, která vznikla bezpochyby druhotným oddělením z původně větší čtvercové místnosti v jihozápadním nároží zámku. Chodba je přístupná dveřmi z podesty schodiště. Ze dvora je chodba osvětlená jedním sdruženým a jedním jednoduchým renesančním oknem, v jižní stěně je v hluboké nise další renesanční okno. Severní část klenby je zaklenutá opět dvěma poli křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou se dvěma páry styčných výsečí). Od jižní, plochostropé části je

Obr. 16: Kuřivody, zámek. Nádvoří stěna západního křídla, zazděné gotické okénko ve stěně nejstaršího paláce, částečně překryté dvorní stěnou pozdně gotického severního křídla.

oddělena půlkruhovým pasem. K západní stěně chodby je ve střední části přiložená soustava tří dymníků složitějšího vývoje. Nejstarší je bezpochyby střední dymník se zazděným kamenným neprofilovaným příkládacím portálkem, kterým se vytápěla sousední místnost ve středním dílu patra západního křídla. K němu je druhotně připojen na jižní straně mladší dymník, opět s portálkem, sloužícím k vytápění místnosti v jihozápadním nároží. Konečně třetí sopouch patří relativně mladému komínu pece z přízemí. Vztah dymníků ke klenbě a dělicímu pasu není zcela jasný.

Místnost v severozápadním nároží je z chodby přístupná renesančním portálkem, opět přibližně polovinou šířky vloženým do niky v navazující kolmé stěně. Kromě toho byla místnost přístupná i ze sousední místnosti v navazujícím středním dílu západního křídla. Místnost na obdélníkovém půdorysu je zaklenutá jediným polem křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou s párem styčných výsečí). V západní stěně je renesanční okno, v severní stěně sdružené okno. Místnost byla vytápěná kamny z chodby, jak dokládá zazděný pravoúhlý neprofilovaný příkládací portálek. Zajímavá je situace východní stěny. Ta je totiž ve spodní polovině výšky poněkud zesílena o ústupek, podle mého názoru dokládající výšku zachovaného staršího (předrenesančního) zdiva.

Místnost ve středním dílu západního křídla je přístupná z chodby. Místnost je zaklenutá jediným polem křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou s párem styčných výsečí). V západní obvodové stěně je sdružené rene-

Obr. 17: Kuřivody, zámek. Západní ze dvou sklepních místností pod zvýšeným přízemím severního křídla. Místnost je zaklenutá pozdně středověkou kamennou valenou klenbou, pod kterou je druhotně vyklenut cihelný pas, vynášející střední vřetenovou zeď renesančního schodiště. Ve světlém pískovcovém zdivu stratigraficky nejstarší obvodové stěny jsou patrně vodorovně uložené sloupce tmavého čediče, sloužící snad jako armatura zdiva a izolace proti vodě.

sanční okno, nalevo od něj zazděný neprofilovaný portálek převétu. Místnost byla vytápěna kamny, obsluhovanými z chodby portálkem ve výše popsaném dymníku.

Nárožní místnost v jižním dílu západního křídla je od chodby oddělena druhotnou tenkou příčkou. Západní a jižní stěna místnosti je výrazně silnější (cca 1,8 m), než veškeré další konstrukce v patře. Na úroveň patra zde nepochybně vystupuje relikt stratigraficky nejstaršího zdiva jihozápadního nároží zámku, někdejší tvrže. V tomto zdivu jsou prolomené dvě hluboké niky s renesanční okny. V severní stěně jsou zazděné dveře do sousední místnosti středního dílu. Místnost je, stejně jako navazující jižní díl chodby, plochostropá. Byla vytápěna kamny z chodby.

Při dvorním (severním) průčelí jižního křídla je úzká chodbička, druhotně vymezená příčkou z původně čtvercové místnosti. Do chodbičky se vstupuje dveřmi z chodby západního křídla. Místnost spolu s oddělenou chodbičkou je zaklenutá jediným polem křížové klenby s hřebínky (resp. valenou klenbou s párem styčných výsečí). V severní stěně (do nádvoří) i v jižní stěně jsou sdružená renesanční okna, v jižní stěně napravo od okna ještě výklenek převetu, přístupný kamenným neprofilovaným portálkem. Ve východní stěně jsou zazděné dveře do koncové východní místnosti jižního křídla.

Tato místnost v jihovýchodním nároží zámku, dnes přístupná druhotně proraženými dveřmi z chodbičky, je plochostropá. Ze severovýchodního rohu této místnosti vede průraz se schody na terasu nad vstupní bránou. V severní, východní a jižní stěně je vždy po jednom renesančním okně. V jižní stěně, nalevo od okna, je zazděný neprofilovaný portálek převetu.

Druhé patro zámku má racionální dispozici s chodbami ve dvorních traktech (s výjimkou jižního křídla), která je prakticky shodná s dispozicí prvního patra. Schodiště

z prvního patra stoupá na podestu, ze které dále pokračuje již jen plochostropé dvouramenné schodiště na půdu. Poslední mezipodesta je osvětlená ze severu dvěma menšími renesančními okny. Podesta, osvětlená ze dvora sdruženým renesančním oknem, je pasem oddělená od chodby v dvorním (jižním) traktu severní křídla. Tato chodba je druhotnou hrázděnou příčkou oddělena od místnosti v severovýchodní nároží zámku. V severní a východní stěně místnosti jsou sdružená renesanční okna. Okno v jižní stěně (z chodby do dvora) je druhotně upraveno ze sdruženého renesančního okna (jedna polovina okna mohla původně sloužit i jako vstupní portálek na pavlač do zbořené věže).

Komunikační páteří západního křídla je, stejně jako v prvním patře, chodba v dvorním (východním) traktu, přístupná

dveřmi z podesty. Z chodby je přístupná místnost v severozápadním nároží zámku a dále rozlehlá místnost zabírající jižní dvě třetiny západního křídla. Jižní část chodby vznikla, obdobně jako v prvním patře, druhotným rozdělením čtvercové nárožní místnosti příčkou na užší chodbu a širší nárožní místnost. Chodba je ze dvora osvětlená jedním sdruženým a jedním jednoduchým renesančním oknem. K protější západní stěně je přiložena soustava dymníků, vystupujících z prvního patra.

Místnost v severozápadním nároží je přístupná renesančním portálkem z chodby, vytápěná kamenným portálkem z chodby. Stejně jako v případě přízemí a prvního patra je i tento portálek přibližně polovinou šířky vložen do niky v navazující kolmé mezitraktové stěně. Kromě toho byla místnost přístupná zazděnými dveřmi z navazující místnosti ve středním dílu západního křídla. Tato místnost je osvětlená v severní stěně sdruženým a v západní stěně jednoduchým renesančním oknem.

Jižní dvě třetiny vnějšího západního traktu druhého patra západního křídla, jak již bylo výše uvedeno, zabírá velký sál, vzniklý novodobým propojením dvou menších místností, přičemž jižní vznikla druhotným rozdělením původní čtvercové nárožní místnosti na užší chodbu a širší nárožní místnost. V západní stěně jsou dvě sdružená okna a mezi nimi zazděný portálek do výklenku převetu. V jižní stěně jsou dvě renesanční okna, východní přitom osvětluje jižní slepý konec chodby.

Druhé patro jižního křídla je jednotraktové, rozdělené na větší průchozí místnost a menší koncovou východní místnost. Do průchozí místnosti se vstupuje z chodby renesančním portálkem. Tato místnost je v severní (dvorní) i v jižní stěně osvětlena sdruženým renesančním oknem. V jižní stěně, napravo od okna, je zazděný portálek do výklenku převetu. Ve východní stěně je opět renesanční por-

tálek do koncové nárožní místnosti jižního křídla. Tato místnost je v severní, východní i jižní stěně osvětlená renesančními okny, v jižní stěně je navíc vlevo od okna opět zazděný portálek do výklenku prevetu.

Všechny místnosti druhého patra jsou plochostropé. Zatímco prostory severního křídla (včetně schodiště) mají omítaný podhled, ostatní místnosti mají podhled novodobě stržený. Díky tomu je viditelná struktura stropů. Nosnou konstrukci stropů tvoří hustě kladené trámy. Velká část trámů má jednoduchý okos s trojúhelníkovými výběhy, ovšem v proměnlivé vzdálenosti od stěn. Žádné stopy nátěrů či malované výzdoby nebyly na trámech zjištěny. Tyto trámy byly s největší pravděpodobností použity druhotně.¹¹⁾ Na tyto trámy byly přibity laře, nesoucí omítaný podhled. Mezi těmito stropními trámy jsou střídavě výše uložené vazné trámy krovu (viz dále). Na stěnách v místě napojení odstraněného podhledu jsou místy (zejména v západním křídle) dobře patrné otisky fabionu, podložené páskem či římsičkou.

V interiérech přízemí, prvního i druhého patra je zachován větší počet kamenických článků. Převažují portálky s jednoduchými stojkami lemovanými lištou podloženou čtvrtobloukem, obdobně řešeným nadpražím a profilovanou nadpražní římsičkou. Styl interiérových portálků je shodný s kamenickými články na fasádách - portálky a okny (ať již jednoduchými, nebo sdruženými). Rada portálků v interiérech byla poškozena při novodobých adaptacích. Obvykle byla vyražena či osekána jedna, případně dokonce obě stojky, zatímco překlad zůstal na svém místě. Početně zastoupeny jsou také pravoúhlé kamenné portálky bez jakékoliv profilace. Ty se v interiérech objevují ve dvou velikostech - buď jako nízké příkladací portálky, nebo jako průchozí portálky do výklenků někdejších prevětů.

Na půdu vede dvouramenné schodiště z podesty druhého patra. Výstupní rameno schodiště je od poslední mezipodesty odděleno příčkou s dvoukřídlými dveřmi. Půda je v rozsahu všech tří křídel tvořena jedinou velkou prostorou.

11) Nelze však zcela vyloučit možnost, že okosení do výběhů bylo v tomto případě jen rutinním tesařským opracováním nepohledových trámů.

Obr. 18: Kuřivody, zámek. Východní místnost v přízemí jižního křídla, severozápadní roh. Mezi novodobým podhledem a podlahou patra jsou na stěnách zřetelně patrné otisky zbořených renesančních křížových klenby.

Obr. 19: Kuřivody, zámek. Polosuterénní místnost v jihozápadním nároží, zaklenutá nízkou valenou klenbou. Mezi klenbou a podlahou prvního patra je několik metrů vysoký nepřístupný prostor.

Vnitřním prostorem půdy prostupují jen čtyři komínová tělesa - jedno v severním křídle, dvě v západním křídle a jedno v jižním křídle. Podlaha půdy v severním křídle je tvořena prkny či půlpovaly, položenými na vazných trámech krovu a překrytými dosud mazaninou. V ostatních křídlech je podlaha rozkrytá.

Nad všemi třemi křídly je dochován v celém rozsahu kompletní, konstrukčně archaický krov, bez nejmenších pochybností související s pozdně renesanční přestavbou zámku. Nad severním a západním křídlem jsou krovy shodné konstrukční sestavy. Nad užším jižním křídlem je krov jednodušší, ale zjevně současný se složitějšími krovy nad severním a západním křídlem.

Obr. 20: Kuřivody, zámek. Schodiště z přízemí do prvního patra, nástupní rameno s pohledem k mezípodestě.

Krov severního křídla sestává z plných a prázdných (jalových) vazeb, přičemž plná je každá čtvrtá vazba. Plné i prázdné vazby jsou začepované do průběžných vazných trámů. Zda jsou ve stěnách pozednice není patrné. Všechny spoje jsou zajištěny dubovými hřeby. Na severní (vnější) straně je tvar střechy změkčen dvojitými námětky. Na střeše se dochovaly zbytky starší šindelové krytiny, překryté eternitovými šablonami.

Konstrukčním základem plné vazby krovu jsou ležaté stolice s rozpěrou pod hambálkem, pevně spojeným plátem s krokvi. V úrovni mezi hambálkem a rozpěrou jsou podélné vaznice. Ležatá stolice je stabilizována šikmými pásky, které pronikají až do krokví a přes rozpěru do hambálků. Pásky jsou s konstrukcí stolice spojeny plátem, jejich horní strana je zazubená kvůli lepšímu přenosu sil. Mezi stolicemi jsou v rovině střešní nízko nad podlahou vodorovné neprůběžné trámy (rozpěry). V podélném směru je konstrukce krovu v rovině střechy zavětrována ondřejskými kříži. Horní konce prvků ondřejských křížů jsou začepovány do vaznic, spodní konce protínají plátem dolní rozpěry a jsou začepovány do sloupků stolic. Prázdné vazby krovu sestávají jen z krokví začepovaných do vazných trámů a spojených hambálkem, osedlaným na podélné vaznice. Na východní straně jsou konce vaznic zjevně druhotně odříznuty a střecha zvalbena. Tato skutečnost svědčí o tom, že původně byly vaznice delší - valba zde nebyla. Konce vaznic tedy mohly být zazděny ve štítech. Valba je navíc přibližně v úrovni hambálků změkčena neprůběžnou dřevěnou mansardovou římsou.

Obr. 21: Kuřivody, zámek. Chodba ve dvorním traktu západního křídla, klenutá renesanční hřebinkovou křížovou klenbou, pohled k severu. V severní čelní stěně vlevo dveře do rohové severozápadní místnosti, vpravo od nich zazděný příkládací portálek.

Krov západního křídla má obdobnou konstrukci, jako krov severního křídla, výše podrobně popsany. Mezi plnými vazbami jsou však vždy čtyři vazby jalové. Rovněž vaznice krovu severního křídla jsou na obou koncích druhotně odříznuty a nahrazeny valbou. Není však zcela jasné, zda byly i zde vztyčeny štíty tak, jako na východním průčelí severního křídla.

Krov jižního křídla má odlišný charakter. Základem jsou stejné vazby, sestávající z krokví o mimořádně strmém sklonu (přibližně 64°), začepovaných do vazných trámů a spojených asi v polovině výšky hambálkem. Uprostřed je pod hambálkem podtažena jediná podélná vaznice. Ta je vyvěšena na věšadlech, spuštěných z vrcholku (styku krokví) v každé čtvrté vazbě. Konce věšadel mají seříznuté hrany, jinak jsou bez profilace. Věšadla jsou dále spojena ještě jednou vodorovnou podélnou vaznicí. Celý systém je v podélném směru zavětrován ondřejskými kříži, spojenými plátem s vaznicemi. Na jižní straně je v rozsahu několika vazeb druhotně ztužení krovu v podobě krátké vaznice pod hambálky, podepřené jedním šikmým sloupkem a spojené na koncích s krokvi šikmými pásky. Na vnitřní (severní) straně do dvora je tvar střechy změkčen jedním námětkem, na jižní (vnější) straně dvojitým námětkem. Stejně jako v případě severního křídla je i na východním konci jižního křídla druhotná valba, která nahradila starší napojení střechy na štít. Valba je navíc přibližně v úrovni hambálků změkčena neprůběžnou dřevěnou mansardovou římsou.

STAVEBNÍ DĚJINY TVRZE A ZÁMKU

Počátky tvrze v Kuřivodech nelze na základě typologického a architektonického rozboru objektu, ani na základě dostupných informací spolehlivě datovat. V budoucnosti by to mohl umožnit jedině archeologický průzkum. Areál zámku je v tomto směru mimořádně perspektivní, neboť v minulosti zde zjevně nebyly prováděny žádné podstatnější zásahy do terénu, a to v exteriérech, ani v interiérech.

S největší pravděpodobností můžeme vznik feudálního sídla (tvrze) vyloučit pro období 13. století, kdy byly Kuřivody vysazeny jako královské město. Jak dokládají dostupné historické informace, význam lokality byl v této době značně omezený, neboť okolní krajina neumožňovala rozvinutí sítě kolonizačních vesnických sídel, potřebných jako zázemí většího sídla městského typu. Na tom nic nezměnil ani fakt, že Kuřivody ležely na staré komunikaci spojující Boleslavsko s Českolipskem.

Možnost, že by základy feudálního sídla položil již král Přemysl Otakar II. či Václav II. se tedy na základě rozboru dispozice stavby i historických okolností nezdá příliš pravděpodobná. Situace objektu na západním okraji lokality naznačuje spíše druhotný vztah k organismu lokačního města. Navíc v písemných pramenech se tvrz připomíná poprvé až k roku 1415. Na druhou stranu bez předchozího archeologického průzkumu nelze tuto možnost vyloučit úplně. Jak dokládají poslední výzkumy, hrady nechyběly prakticky v žádném městském sídle královského založení.¹²⁾ Panovník či královský lokátor mohl předpokládat poněkud optimističtější vývoj města, který se ovšem nenaplnil nejen kvůli nepříznivé geografické poloze, ale také z důvodu politických událostí. Samotný název *Freistadt* (tedy „Svobodné město“) naznačuje, že lokalitě mohl být v počátečním stupni vývoje přikládán daleko větší význam. Připomeňme, že i pod blízkým hradem Bezdězem bylo také vysazeno město, které nikdy nenaplnilo předpoklady svého zakladatele, a proto byla celá lokace na počátku 14. století (již v zástavním držení Berků) přenesena na nové, výhodnější místo (nynější Bělá pod Bezdězem).¹³⁾

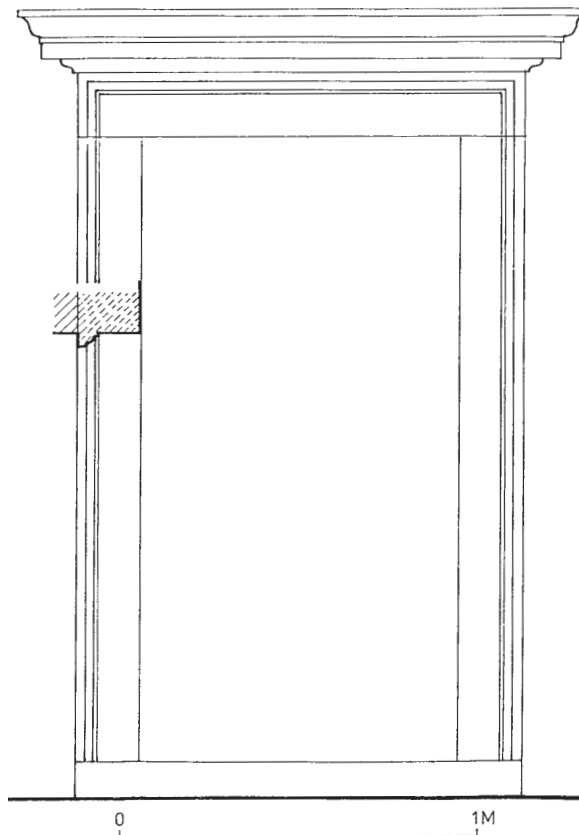
K zamyšlení vybízí také okolnosti vzniku nedalekého hradu Houska (situovaného ovšem mimo městské prostředí). Ten byl postaven s největší pravděpodobností jako královský (tomu odpovídá i jeho mimořádně náročná architektura). Hrad má pravidelnou dispozici o rozměrech lichoběžníkového jádra cca 30 × 25 až 35 m.¹⁴⁾ Předpokládá se, že hrad předcházela založení blízkého Bezdězu, který posléze budovala stejná huť. Přitom Houska je poprvé historickými prameny připomínána až k roku 1316, a to jako majetek Hynka z Dubé. Přesto se o zařazení hradu mezi královské lokace druhé poloviny 13. století, a to zejména na základě jeho mimořádně náročné architektury, nepochybuje. Obdobným příkladem by mohl být i nedaleký, původně královský hrad Děvín.¹⁵⁾

12) Srov. Durdík T., Nástin problematiky českých feudálních sídel 13. století, in: *Castellologica Bohemica* 7, Praha 2000, s. 25.

13) Srov. Kuča A., Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl I., 199, s. 69 - 78.

14) Srov. Durdík, T., Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 171 - 172; Libal D. - Macek P. - Novosádová O., Stavebně historický průzkum hradu Houska, in: *Castellologica Bohemica* 1, Praha, 1999 s. 141 - 158.

15) Srov. Durdík, cit. v poznámce 14, s. 111.

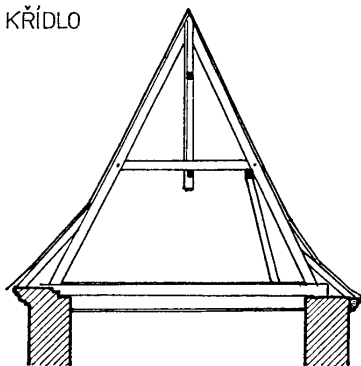
Obr. 22: Kuřivody, zámek. Renesancní portálek ve druhém patře z chodby do jižního křídla (zaměření a kresba J. Pešta).

Jak z uvedeného rozboru vyplývá, vznik feudálního sídla v období 13. století se sice zdá nepravděpodobný, na druhou stranu ale ani tuto možnost nemůžeme apriori vyloučit. Druhou (mnohem pravděpodobnější) možností je vznik sídla až někdy v průběhu 14. století, za Berků z Dubé. Tento rod, vlastníci rozsáhlé državy na Českolipsku, jistě disponoval dostatečnými prostředky pro stavbu poměrně náročného feudálního sídla, jakým Kuřivody od počátku byly.

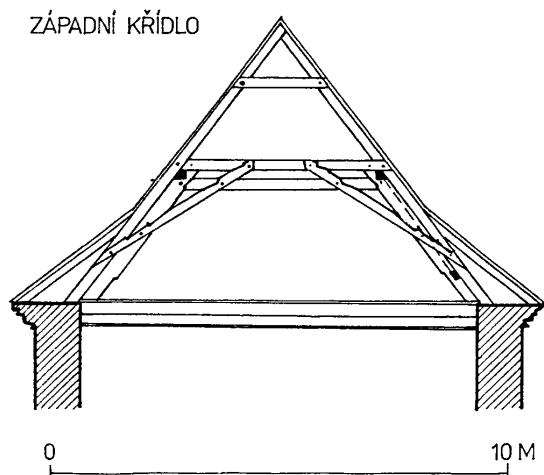
Je však třeba připomenout, že ani ve 14. století Kuřivody nehrály v rámci majetku Berků z Dubé nikterak významnou úlohu. Hynek sídlil na blízké Dubé a jeho syn Hynek Berka zase věnoval pozornost blízké Bělé pod Bezdězem, kterou před rokem 1337 vysadil na město. Potenciálním důvodem pro vznik feudálního sídla by tedy snad mohlo být rozdělení berkovského panství mezi syny Hynka Berky - Hynka a Jindřicha, ke kterému došlo neznámo kdy po roce 1348. Kuřivody ale i po tomto rozdělení patřily pod Jindřichovo panství housecké. Situace se nezměnila ani v následujícím období druhé poloviny 14. století a počátku 15. století. Poprvé se tvrz nepřímě připomíná až v predikátu „*Václava řečeného Berky z Dubé sezením na Kuřivodech*“ k roku 1415.

Ať byly okolnosti vzniku feudálního sídla v Kuřivodech jakékoliv, jisté je, že v období před husitskými válkami stavba již existovala jako poměrně náročné sídlo. Základem půdorysu tvrze byl přibližně čtverec (mírně deformovaný) o stranách cca 23 × 24 m, vymezený značně mohutnou obvodovou zdí (dosahující síly až 2 m). Tato obvodová zeď se v celém rozsahu dochovala minimálně do úrovně podlahy prvního patra. Byla postavená z lomového pískovce, jako izo-

JIŽNÍ KŘÍDLO

ZÁPADNÍ KŘÍDLO

Obr. 23: Kuřivody, zámek. Charakteristické řezy krovem (zaměření M. Fuchs - jižní křídlo a J. Pešta - západní křídlo; kresba J. Pešta).

lace proti vodě byly použity sloupy čediče, položené vodorovně nízko nad úroveň terénu. Východní stranu snad již od počátku flankovala vstupní věž o půdorysných rozměrech cca $5 \times 8,5$ m, vystupující celým svým objemem před linií čelní zdi. Bohužel vrchní patra věže se nedochovala, takže neumíme určit její původní výšku, ani podobu.

Protilehlou západní stranu zaujala obytná budova snad s trojdílnou dispozicí o šířce necelých 12 m, vymezená na nádvoří straně výrazně subtilnější zdi. V jihozápadním nároží budovy, jejíž přízemí je oproti okolnímu terénu zapuštěno, vystupuje dodnes téměř 2 m silné zdivo i do úrovně prvního patra. Nezdá se však, že by zde stála v minulosti nějaká nárožní věž. Spíše se přikláním k názoru, že silné stěny nárožní místnosti v prvním patře mohou být pozůstatkem obvodové hradby, k níž byla obytná budova přiložena. Zda byla větší severní část obytné budovy dále rozdělena, nelze na základě současných znalostí určit, neboť při renesanční přestavbě zde došlo k výrazným úpravám. S přihlédnutím k obvyklé trojdílné typologii středověkých obytných staveb se to ale zdá pravděpodobné, přitom pozdější renesanční dělicí stěna mohla kopírovat starší dělicí konstrukci. Zda již v první etapě existovala nějaká zástavba i na severní a jižní straně dvora, není zřejmé.

Ve zdivu předpokládané nejstarší stavby se sice dochovalo několik kamenických článků, žádný z nich však neumožňuje bližší dataci. Nejdůležitějším ze stratigrafického hlediska je okénko s vyžlabeným ostěním a půlkruhovým záklenkem archivoly, jehož pravá část je překrytá pozdně gotickou (předrenesanční) dvorní stěnou severního křídla.

Obr. 24: Kuřivody, zámek. Renesanční krov nad jižním křídlem, pohled k východu.

Viditelná část ostění sice neumožňuje spolehlivou dataci, zdá se však, že okénko patří období vrcholné gotiky druhé poloviny 14. století. Hypoteticky bychom k první etapě mohli přiřadit také ostění v západní části severního průčelí, které se zjevně neváže na dnešní patrování budovy.

Tvrz byla nepochybně od svého počátku opevněna zavodnitelným příkopem, zčásti zahluubeným pod úroveň terénu a zčásti (na jihozápadní straně) zajištěným sypanou hrází. Zda před příkopem existoval ještě val či nějaké jiné vnější opevnění, nedokážeme bez archeologického průzkumu zjistit. Ke vstupní bráně ve věži vedl patrně zvedací most, navazující na komunikaci vedoucí z jihozápadního rohu náměstí.

Pokud bychom přijali hypotézu vzniku sídla za Berků z Dubé, zapadá popsaná nejstarší podoba objektu do kontextu poměrně početné skupiny náročněji řešených venkovských feudálních sídel 14. století, stojících na pomyslném typologickém pomezí mezi hradem a tvrzí. Obdobné dispoziční řešení měla tvrz ve Zbraslavicích (okres Kutná Hora), s trojdílnou palácovou budovou při zadní straně, obdélníkovým nádvořím a věží v nároží na čelní straně. Jako analogie se nabízejí obdobně stará jádra tvrzí v Buzicích (okres Strakonice) s velkou nárožní věží, na Kladně, v Dírně (okres Tábor) s mírně nepravidelnou dispozicí a věží v čele, Dolních Břežanech a v Třebotově (obojí okres Praha - západ) s průjezdními věžemi v čele, v Tchořovicích (okres Strakonice), Vyšehořovicích (okres Praha - východ) či Smiřicích (okres Hradec Králové) se dvěma věžemi. Jako jednodušší bezvěžové tvrze palácového typu se nabízejí ana-

Obr. 25: Kuřivody, zámek. Renesanční krov nad západním křídlem, pohled k jihu.

logie v na příkladu Pluhova Žďaru (okres Jindřichův Hradec) a Vlčic (okres Trutnov).¹⁶⁾ Mezi popsanými stavbami patří Kuřivody k plošně menším, ovšem dispozičně plně rozvinutým stavbám.

Rozsah poškození tvrže dlouhodobými válečnými událostmi husitských bouří nelze určit. V následujícím období význam Kuřivod mírně stoupl, neboť se za Chvala Berky z Dubé a jeho syna Pavla staly sídlem panství. Další majitelé - Aleš i jeho syn Jiří Berka zastávali některé významné funkce v království a získali některý již dříve ztracený majetek. Zdá se, že s rozkvětem rodových držav nastala příznivá doba i pro úpravy tvrže. Přestavbu kuřivodského sídla tedy můžeme nejpravděpodobněji datovat do doby vlády Aleše Berky, případně jeho syna Jiřího - tedy do období relativní konjunktury Kuřivod. Období bezprostředně po husitských válkách není příliš pravděpodobné, stejně jako doba vlády Alešova vnuka Aleše, který na Kuřivodech pobýval jen omezeně. Proto můžeme pozdně gotickou přestavbu rámcově vymezit léty 1460 až 1513.

Nejdůležitější změnou oproti stavu před husitskými válkami byl vznik dvou rovnoběžných dvorních křídel - severního a jižního. Tím se půdorys stavby stabilizoval do podoby sevřeného písmene „U“, na východní straně ještě uzavřeného půdorysně vystupující vstupní věží. Nelze ostatně zcela vyloučit úvahu, že celá vstupní věž vznikla až v tomto období. Pro tuto hypotézu by snad mohl svědčit její protáhle obdélníkový půdorys, vystupující celou hmotou z linie východního průčelí a otevřený na dvorní straně širokým půlkruhovým obloukem do nádvoří. Na druhé straně situace zdíva věže ve vztahu k okolním konstrukcím spíše nasvědčuje, že věž vznikla již dříve, během první stavební etapy.

Nové severní křídlo bylo dvoupřestavbové. V suterénu se dochovaly dvě místnosti, přístupné ze dvora. Místnosti jsou zaklenuté kamennými valenými klenbami s částečně do-

chovanými otisky šalování. Západní z obou místností byla druhotně při renesanční přestavbě rozdělena pasem, vynášejícím vřetenovou zeď renesančního schodiště. Přitom byl posunut také vstup do místnosti. Nádvorní stěna severního křídla částečně překryla ostění zazděného okénka ve dvorní stěně západního křídla. Právě díky těmto zjištěním lze obě místnosti severního křídla bezpečně datovat již do období pozdně gotické přestavby.

Rozvrh místností přízemí či patra severního křídla neznáme. V severní obvodové stěně se ale dochovalo několik prvků, stratiograficky starších než renesanční fasáda. K nejzajímavějším nalezům patří pískovcový chrlič, vystupující z fasády pod okny první mezipodesty schodiště. Tento

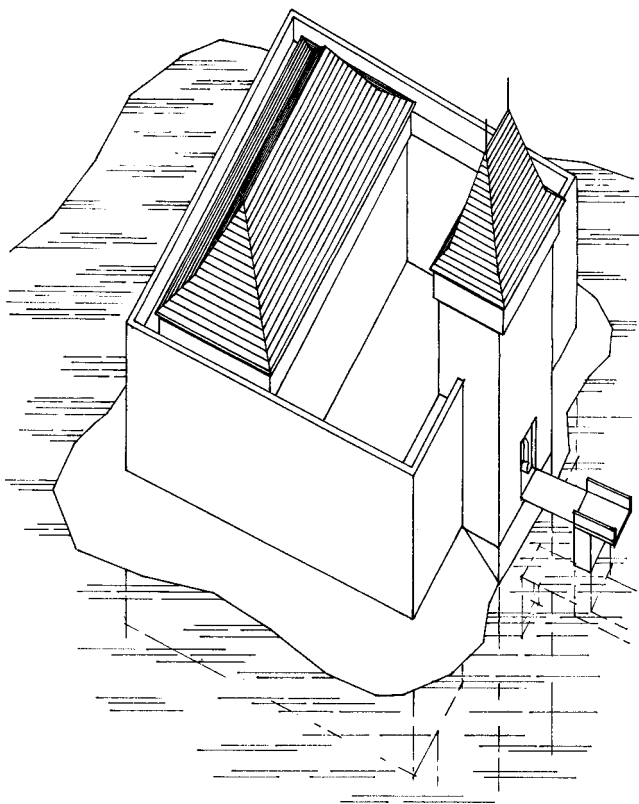
chrlič patřil výlevce z neznámé místnosti, hypoteticky snad z kuchyně. Na úrovni přízemí se zase dochovaly dva odřízlé trámy, vystupující z lince průčelí. Pravděpodobně nejde o trámy lešení, ale o krakorce neznámého arkýře - snad prevetu.

Existenci dosud nepředpokládaného jižního křídla již v pozdně gotickém období doložily nálezy na východní fasádě a v meziprostoru mezi stropem rohové místnosti v přízemí a podlahou místnosti v patře. Na východní fasádě jižního křídla to byl nález pískovcového ostění pozdně gotického pravoúhlého okna. Ostění má okosenou hranu, vybíhající ze šikmého splávku. Podle zřetelných cihelných dozdivek bylo vloženo do otvoru vybouraném ve starší obvodové zdi. Okno patřilo k místnosti, jejíž strop se nacházel výrazně výše, než strop dnešní místnosti v přízemí i než podlaha patra. Ještě zajímavější je nález interiérové omítky v meziprostoru nad stropem přízemí, která pokrývá jižní a východní stěnu, a to i nad otisky dnes již zbořených renesančních kleneb. Obě zbývající obvodové stěny - západní i severní se k obvodové stěně připojují na spáru. Do spáry při jižní stěně pravděpodobně zabíhá i výše popsaná omítka, zatímco vztah omítky a severní obvodové stěny bohužel není patrný.

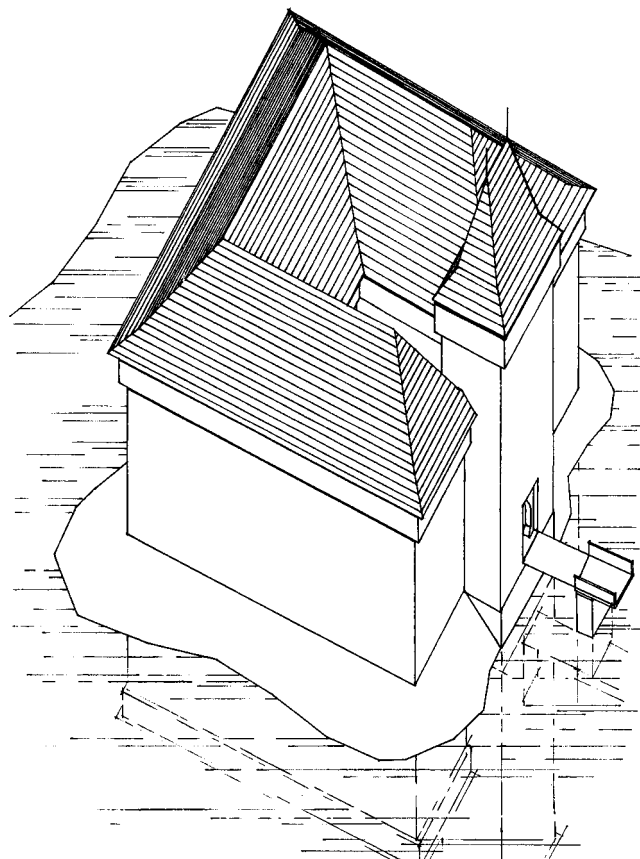
Z toho vyplývá, že v pozdně gotickém období existovalo na jižní straně dvora patrně jednopřestavbové křídlo neznámé výšky. Neznámá je i šířka křídla, neboť dnešní nádvorní zeď patří zřejmě až k renesanční stavbě. Z architektonických detailů se bohužel dochovalo jediné výše popsané okénko, takže bližší podobu pozdně gotického jižního křídla nedovedeme určit.

Stavební aktivitu v 15. či 16. století dokládá i pozdně gotický reliéfní panel s vimperkem, rámujeícím kolčí štít s erbovním znamením Berků z Dubé - zkrříženými ostrvemi, druhotně zasazený ve dvorní stěně západního křídla. Původní umístění panelu neznáme. Předpokládám, že mohl být osazen např. ve vstupní věži nad branou, jde však jen o nicím nepodloženou hypotézu.

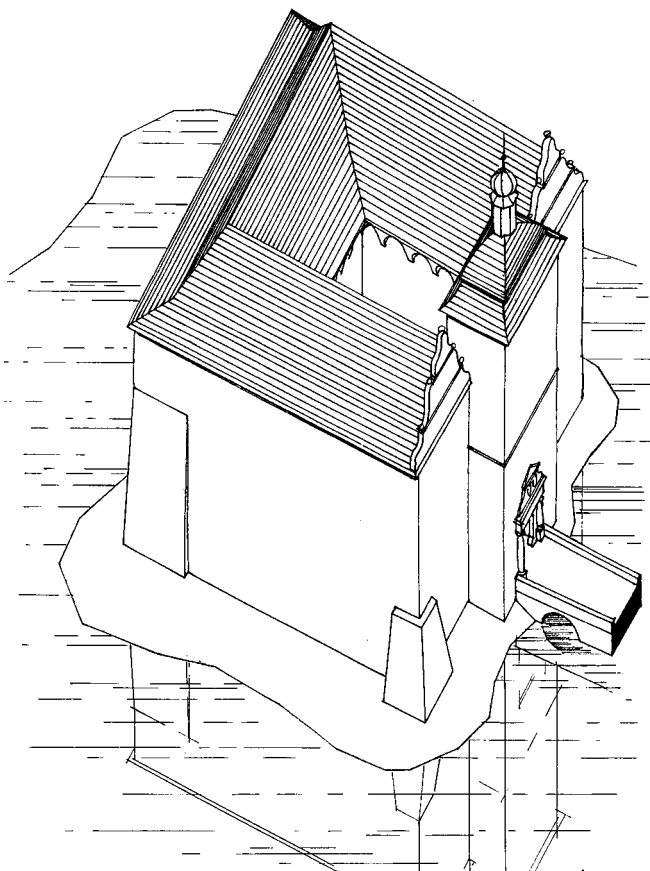
16) Kolektiv, 1997: Encyklopedie českých tvrzí, díl I. Praha 1997, s. XVI - II - XIX a další, (kapitulu Stavební vývoj českých tvrzí zpracoval L. Svoboda).

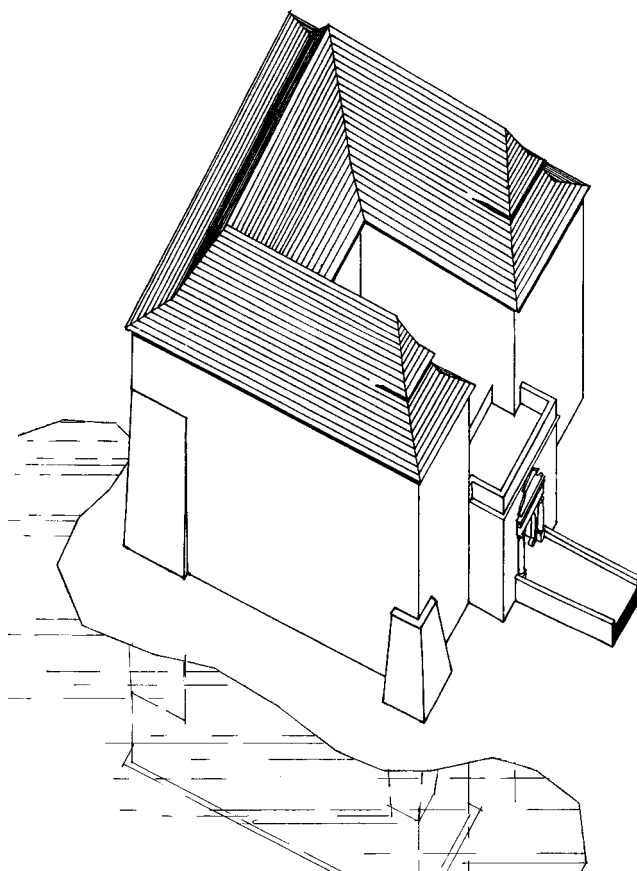
Obr. 26: Kuřivody, zámek. Hmotová rekonstrukce objektu tvrze pro 14. století.

Obr. 27: Kuřivody, zámek. Hmotová rekonstrukce objektu tvrze po pozdně gotické přestavbě.

Obr. 28: Kuřivody, zámek. Hmotová rekonstrukce zámku po pozdně renesanční přestavbě za Bohuchvala Berky z Dubé na počátku 17. století.

Obr. 29: Kuřivody, zámek. Hmotová rekonstrukce objektu po úpravách (zboření vstupní věže) v 80. letech 19. století (kresby J. Pešty).

Obr. 30: Kuřivody, zámek. Renesanční vstupní portál z doby přestavby za Bohuchvala Berký z Dubé v prvních desetiletích 17. století. Nad římsou kladí byl dnes již zaniklý štítový volutový nástavec s erbem Bohuchvala Berký z Dubé a jeho ženy Kateřiny rozené Slavatovny z Chlumu.

Ve druhé polovině 16. století nebyla z důvodu častého střídání majitelů příznivá situace pro stavební činnost. Ta nastala až na přelomu 16. a 17. století, kdy se novými majiteli rozsáhlého panství se stali bratři Jiří, Václav starší a Jan Hovora se svým strýcem Bohuchvalem Berkou z Dubé. Buď roku 1600, nebo o rok později se o majetek rozdělili, přičemž Kuřivody a Bělou si ponechal Bohuchval Berká z Dubé. Bohuchval zastával významné veřejné funkce za vlády Friedricha Falckého, kdy byl dokonce jmenován nejvyšším purkrabím. Celkovou monumentální renesanční přestavbu tedy můžeme spolehlivě datovat do doby vlády Bohuchvala, mezi léta 1600 a 1620. Ten vzhledem ke svému postavení disponoval dostatečnými prostředky pro náročnou přestavbu. Navíc nad vstupní bránou byly donedávna zachované alianční znaky manželů Bohuchvala Berký a Kateřiny Berkové, rozené Slavatovny z Chlumu, které stavebníky jednoznačně určovaly.¹⁷⁾ Podoba, kterou vtiskla zámku pozdně renesanční přestavba, se v základních rysech dochovala dodnes.

Někdejší středověká a pozdně středověká tvrz byla velkoryse přestavěna na stylově jednotné reprezentativní renesanční sídlo. Zásadní změnou v dispozičním řešení celé budovy bylo zřízení nové vertikální komunikace - dvoukřídlého zaklenutého schodiště v severním křídle. Vřetenová zeď schodiště byla založena na pas, který druhotně podklenul starší pozdně gotickou klenbu západní sklepní

Obr. 31: Bělá pod Bezdězem (okres Mladá Boleslav), radnice, čp. 90. Renesanční vstupní portál, proporčně i v detailech (s výjimkou frontonu) téměř shodný se vstupním portálem zámku v Kuřivodech.

místnosti. Nástup na schodiště byl řešen z vyvýšeného perónu či pavlače. Místnost v severozápadním nároží byla zaklenuta křížovou klenbou s hřebínky. Přízemí severní části západního křídla bylo rozděleno novými dělicími stěnami na tři valeně a křížově klenuté místnosti. Zda přitom byla zaklenuta i polosuterénní místnost v jižním dílu západního křídla, nebo zda se tak stalo již dříve, nelze spolehlivě rozhodnout. Nově byla patrně postavena dvorní stěna jižního křídla. Současně bylo jižní křídlo rozděleno na dvě prostory a ty pak zaklenuty opět křížovými klenbami. Shodně byl zaklenut i průjezd ve vstupní věži. I přes rozsáhlou renesanční přestavbu si však dispozice přízemí v hrubých rysech zachovala středověkou podobu, včetně značně rozdílné výškové úrovně podlah jednotlivých místností.

Dispozice obytné jednotky prvního patra byla řešena již komplexně, přestože obvodové konstrukce zůstaly zachovány ze starší stavby. V celé budově byla sjednocena úroveň podlah. Na podestu schodiště, zaklenutou křížově, navázala na východní straně velká čtvercová místnost. Západní křídlo bylo řešeno jako trojdílné s velkými místnostmi v nárožích a dvoutraktovým středním dílem. V užším dvorním traktu přitom byla chodba, zaklenutá dvěma poli křížové hřebínkové klenby, na ní na západě navazovala širší křížově zaklenutá obytná místnost. Zaklenuta byla i místnost v severním dílu západního křídla, ovšem na rozdíl od přízemí pouze jedním polem křížové klenby. Zbývající jižní díl západního křídla zůstal polochostropý. Jižní křídlo bylo (obdobně jako přízemí) rozděleno na dvě nové místnosti, při-

17) Sedláček, cit v poznámce č. 5, s. 26.

Obr. 32: Kuřivody, zámek. Renesanční vstupní portál, detail klenáku v podobě konzoly se lví hlavou.

čemž západní byla zaklenutá křížovou klenbou a východní plochostropá. Dispozici doplňovala křížově zaklenutá místnost v patře vstupní věže, přístupná snad z pavlače.

Zcela shodnou dispozici mělo i druhé patro, řešené v celém rozsahu včetně obvodových stěn již jako renesanční novostavba. Všechny místnosti druhého patra byly od počátku plochostropé.

Součástí interiérů byly typově řešené pravoúhlé kamenné portálky s profilovanými nadpražními římsami, shodné jako na průčelích. Částečně otevřenou otázkou zůstává způsob vytápění. V objektu jsou sice zazděné pravoúhlé kamenné příkladací portálky (bez profilace), jejich stáří ale není možné přesně určit. Renesanční dispozice pater již postrádá znaky dříve obvyklé trojdílné obytné jednotky se středním dílem sloužícím k vytápění. Proto se zdá pravděpodobné, že příkladací portálky patří již k pozdně renesanční etapě. Způsob vytápění nepřímo portálky přes široké komíny je z období renesance doložen např. z prostředí jezuitských kolejí i náročnějších zámeckých staveb. Pro tuto hypotézu by mohlo svědčit také organické zapojení těchto portálků do dispozice. Jiné pozůstatky otopných systémů se nedochovaly. Zda patří k renesanční etapě i soustava převětů (soustředěných kolem tří vertikálních šachet), opět nelze bezpečně určit. Jednoduché neprofilované kamenné portálky převětů však s největší pravděpodobností časově korespondují s výše popsanými portálky kamnovými.

Nad celou výškově sjednocenou budovou byl při pozdně renesanční přestavbě vztyčen krov, dodnes dochovaný téměř v kompletním rozsahu. Krovová soustava (raná forma hambálkového krovu s ležatou stolicí nad severním a západním křídlem, resp. věšadlový krov nad jižním křídlem) umožňuje celkem bezpečně uvažovat o pozdně renesančním stáří celé konstrukce, nepochybně současně s celkovou přestavbou v prvních desetiletích 17. století. Analogické krovy jsou známy z celé řady renesančních a raně barokních staveb. Dochovaly se např. na shodou okolností dispozičně a vývojově velmi podobném zámku v Dolních Břežanech (okres Praha - západ);¹⁸⁾ na sýpce v Plešnici (okres Plzeň - sever);¹⁹⁾ na sokolovské radnici či na zámku v Telči (okres Jihlava), kde je krov datován do roku 1576.²⁰⁾

18) Za informaci děkuji ing. Janu Žížkovi ze SPÚSČ.

19) Novobilský M. - Rožmberský P., Příspěvek k otázce plešnické tvrže, in: Průzkumy památek II/2000 Praha, s. 85 - 90.

20) Bláha J., Průzkumy a dokumentace historických krovů v roce 2000,

Obr. 33: Bělá pod Bezdězem, radnice čp. 90. Renesanční vstupní portál, detail klenáku v podobě konzoly se lví hlavou.

Stavba kuřivodského zámku byla završená strmými střechami, ukončenými na východní straně a snad i po obou stranách západního křídla vysokými štíty. Existenci štítů namísto valeb dokládají neorganicky odříznuté konce podélných vaznic.

Vnější fasády byly výškově sjednoceny a zakončeny profilovanou dřevěnou římsou (zachovanou na jižní straně). Jednotlivé místnosti byly prosvětleny velkými okny - buď jednoduchými, nebo sdruženými. Tato okna dostala kamenná ostění s typickými profilovanými nadokenními římsami. Celkově je na kompozici fasád zřetelná snaha po jednotném a většinou i symetrickém uspořádání okenních otvorů. Nároží budovy byla zajištěna opěrnými pilíři, vyzděnými z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů, částečně zavázaných do staršího zdiva.

Vnitřní fasády měly obdobný rozvrh, s tím, že v přízemí byly situovány portálky do jednotlivých místností (v případě severního křídla byly portálky přístupné z představeného perónu či pavlače a pod nimi byly sklepní šíje). Dvorní průčelí na rozdíl od vnějších vrcholila cihelnou lunetovou římsou, dosud dobře zachovanou v otiscích.

Kompaktní trojkřídový blok převyšovala jediné východní věž. Podle fotografie z doby před rokem 1884 měla věž kromě přízemí dvě běžná patra, prolomená na východní straně shodně řešenými okny s nadpražními římsami a rozdělená římsou.²¹⁾ Třetí patro věže bylo otevřeno menšími okny (na východní straně dvěma a na severní jedním). Do dvora byla věž v každém patře otevřena jedním oknem. Podle plánu z doby okolo roku 1883 bylo první patro věže zaklenuté, zatímco druhé (nepochybně i třetí) plochostropé. Domnívám se, že přístup do pater věže zajišťovaly nejprve pavlače, teprve druhotně nahrazené šikmými průrazy v nárožích sousedících křídel. Věž byla zakončena patrně nízkou helmicí s lucernou, zachycenou na výše zmíněné fotografii z doby před rokem 1883.

Výtvarné řešení fasád renesančního zámku neznáme. Jen hypoteticky se můžeme domýšlet, že byly doplněny nárožní bosáží obdobnou dnešní, nebo pokryté sgrafitovou výzdobou. Na vnějších, ani na dvorních fasádách však zatím nebyly žádné zbytky renesanční omítky nalezeny.

in: Průzkumy památek II/2000 Praha, s. 215 - 222.

21) Viz např. Úlovec, cit. v poznámce č. 3; kolektiv, cit. v pozn. č. 4. Fotografie převzata z: Hantschel, F., Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa, Česká Lípa, s. 1042 - 1046, Česká Lípa 1911.

Uměleckým akcentem celé stavby byl náročně řešený kamenný edikulový vstupní portál s reliéfní výzdobou. V nadpraží portálu byl štítový nástavec s aliančními znaky Bohuchvala Berky z Dubé a Kateřiny Berkové, rozené Slavatové z Chlumu.

Podobu dalších doprovodných staveb neznáme. Předpokládám, že ještě v renesančním období byl zámek stále obklopen vodním příkopem. Zřízení reprezentačního vstupního portálu patrně mohlo souviset s přezděním vstupního mostu přes příkop, dosud snad částečně zachovaného pod úrovní terénu. Nový portál totiž již nepočítal s existencí zvoditého mostu. V prostoru před vstupem (východně od zámku) snad vznikl areál hospodářského dvora, dokumentovaný v půdorysu ještě mapou stabilního katastru. Bohužel ze zástavby dvora se do dnešních dnů nic nedochovalo, naskytá se zde ovšem možnost pro budoucí archeologický průzkum.²²⁾

Zámek v Kuřívoděch po monumentální pozdně renesanční přestavbě zapadal do kontextu velmi početné skupiny dispozičně pravidelných renesančních zámků s uzavřeným nádvořím (v redukované podobě bez arkád, které jsou nahrazeny jen chodbou ve dvorním traktu).²³⁾ Vzhledem k utváření dispozice zámku (i starší tvrze), i vzhledem ke konstrukčnímu a dispozičnímu řešení, je nejbližší analogií zámek v Dolních Břežanech (okres Praha - západ), již výše zmíněný.²⁴⁾ Jisté je, že po přestavbě představoval kuřivodský zámek (přes své nevelké rozměry) velmi reprezentativní a pohodlné sídlo, odpovídající nejvyšším dobovým standardům.

Členění fasád (výrazově strohých, ale monumentálních) rovněž zapadalo do kontextu českých renesančních zámků, což ovšem na druhou stranu ztěžuje jejich bližší interpretaci a autorské zařazení. Za jeho předobraz je možné považovat vnější (zahradní) průčelí tzv. Nového stavení Adama II. na zámku v Jindřichově Hradci z let 1564 - 67 a 1580 - 89, které je dílem Baltasara Maggiho z Arogna.²⁵⁾ Toto průčelí, inspirované italskými stavbami, se mohlo stát vzorem pro řadu obdobných řešení po celých Čechách. Ze severočeského prostředí se zámek v Kuřívoděch nejvíce podobá pozdně renesanční jižní křídlo zámku v blízkých Doksech, postavené jako novostavba snad za Václava z Dubé na konci 16. století.²⁶⁾ Po architektonické stránce je velmi blízká také přestavba bývalého cisterciáckého kláštera v nedalekém Hradišti, realizovaná buď za Jana Labouňského z Labouně po roce 1580, nebo (pravděpodobněji) až Václavem Budovcem z Budova před rokem 1620. Jako autor se zde uvádí italský, pro Valdštejny pracující stavitel a zednický mistr Martin Ruviani. Kromě toho se uvažuje o možné účasti stavitele Martina Ruvianiho na stavbě zámku v Miletíně u Hořic.²⁷⁾ Připomeňme, že tentýž autor byl činný také na zámku v Bělé pod Bezdězem, kde stavěl severní křídlo.²⁸⁾ Stavebníkem bělského zámku byl stejně jako v případě Kuřívod

právě Bohuchval Berka z Dubé.²⁹⁾ Přestože architektura bělského zámku je mírně odlišná, je autorství Martina Ruvianiho (pokud byl opravdu autorem severního křídla na zámku v Bělé) v případě kuřivodského zámku velmi pravděpodobné. V každém případě je možné na obou stavbách očekávat účast stejného autora.

Pro autorství Martina Ruvianiho (nebo jiného stavitele a kameníka, činného na zámku v Bělé pod Bezdězem) svědčí ještě jedna skutečnost. Na východním průčelí radnice čp. 90 v Bělé je osazen reprezentační vstupní portál, téměř shodný (v celkovém řešení i detailu) s portálem kuřivodského zámku. Portál v Bělé je datován 1613. Podobnost jde do takových detailů, jako je arabeskový vzor na spodní části dřívků sloupů edikuly, ztvárnění konzoly na hlavním klenáku či šikmé šachování na podhledu architrávu. V podstatě jedinou odlišností bělského portálu je přítomnost latinského nápisu ve výslu a trojúhelníkový štítový nástavec namísto nástavce křídlového, známého z Kuřívod. Podrobnější zařazení portálu do kontextu české renesanční architektury by si však vyžádalo podrobnější průzkum. Přitom architektura radnice v Bělé i jejího portálu je příbuzná s výše zmíněným severním křídlem tamějšího zámku. Přítomnost týchž tvůrčích osobností na obou stavbách je proto nepochybná.³⁰⁾

Renesanční přestavba tedy vtiskla kuřivodskému zámku v podstatě výslednou podobu (jak z hlediska dispozice, tak utváření fasád), kterou barokní a mladší přestavby a úpravy ovlivnily již jen zcela nevýznamně. Kuřívody jako konfiskované zboží zakoupil roku 1622 Albrecht z Valdštejna. Současně přikoupil panství Klášter Hradiště nad Jizerou, Zásadka a Chocnějovice, zkonfiskovaná Václavem Budovcem z Budova. Po konfiskaci veškerého majetku Albrechta z Valdštejna po roce 1634 zůstaly Kuřívody s Bělou po pět let v držení komory. Roku 1639 dal Ferdinand II. bělské zboží a statek Kuřívody svému válečnému dvorskému radovi a komorníkovi, obristovi Františku markraběti de Grana et Caretto, hraběti von Millesimo. Po jeho smrti držel panství jeho syn Otto Jindřich až do roku 1678, kdy je (spolu s Bělou) prodal Arnoštovi Josefovi z Valdštejna. Tím se panství dostalo zpět do rukou Valdštejnů, tentokrát již natrvalo. Třicetiletá válka městečko, jeho vesnické zázemí, ani ostatní lokality panství patrně příliš nepoznamenala. Zpustlé zůstaly v městečku jen čtyři usedlosti z celkového počtu 27.³¹⁾ Z toho lze usuzovat, že ani zámek nebyl válečnými událostmi výrazněji poškozen.

Zámek Kuřívody se tak ve druhé polovině 17. století stal majetkem mnichovohradištské větve Valdštejnů, kteří ovšem sídlili na zámku v nedalekém Mnichově Hradišti. Tím význam Kuřívod značně poklesl. Roku 1681 zapsal B. Balbín, že „hrad“ v Kuřívoděch byl v minulém (t.j. v šestnáctém) století obýván, nyní však je opuštěný.³²⁾ Zámek byl posléze změněn na kanceláře a byty úředníků panství. Trvalá ztrá-

22) V poválečném období byla veškerá zástavba východně od zámku demolována, mohly se však dochovat substrukce pod úrovní terénu.

23) Arkádové chodby jsou v prostředí severních Čech jen ojedinělé - objevují se např. na renesanční stavbě tzv. Červeného domu v České Lípě a na severním křídle zámku v Bělé pod Bezdězem.

24) K tomu např. Vlček P., Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999, s. 225.

25) K tomu srovnej Krčálková J., Renesanční stavby B. Maggiho v Čechách a na Moravě, Praha, 1986.

26) Srov. např. Vlček, cit. v poznámce č. 24, s. 223; Fiala, cit. v poznámce č. 5, s. 94 - 96. Tato stavba není autorsky zařazená.

27) Srov. např. Vlček, cit. v poznámce č. 24, s. 368.

28) Srov. např. Vlček, cit. v poznámce č. 24, s. 163 - 164.

29) Stavba severního křídla zámku v Bělé byla dokončena roku 1615, jak dokládá nápis na arkýři s aliančními znaky Bohuchvala Berky z Dubé a Kateřiny, rozené Slavatovny z Chlumu.

30) K tomu srovnej Líbal D. - Horyna M. - Jirřková H. - Muk J. - Penninger R., Bělá pod Bezdězem. Stavebně historický průzkum historického jádra, strojopis SÚRPMO Praha 1972, (archív SPÚSČ Praha).

31) Doskočil K., Berní rula 2, popis Čech r. 1654, Souhrnný index obcí k berní rule, díl I., Praha 1953, s. 134.

ta rezidenční funkce zámku umožnila jeho téměř dokonalé „zakonzervování“ v pozdně renesanční podobě.

Barokní úpravy se proto interiérů zámku dotkly jen zcela nevýznamně. Tyto úpravy nedokážeme bezpečně datovat, ani doložit jejich případnou vzájemnou posloupanost. Pro celkový stavební vývoj objektu to však není důležité. Suterén zůstal beze změn. Ani v přízemí nedošlo k výraznějším úpravám, s výjimkou proražení několika oken. Ve středním dílu přízemí západního křídla vznikla nejdéle v barokním období pec, s jejímž zřízením souvisela změna dymníkové soustavy v chodbě prvního patra. Dílčí změny nastaly v prvním a druhém patře. Velké čtvercové místnosti v severovýchodním nároží byly rozděleny hrázděnými přčkami, ve dvorních traktech vznikly chodby, ve vnějších traktech pak vytápěné místnosti. Stejně tak byly rozděleny velké čtvercové místnosti v jihozápadním nároží. V této době vznikly také dnešní rovné omítané stropy v prvním a druhém patře, které byly opatřeny římsovými fabiony. Je však pravděpodobné, že byly částečně použity starší stropní trámy.

Nejvýznamnějším zásahem do exteriérů budovy bylo zvalbení střech nad oběma postranními křídly. Starší štíty byly odstraněny a střechy byly upraveny do podoby valby s nepravou mansardou (mansardová římsa probíhá jen na východní straně střech). S tím souvisely i zásahy do krovu - konce vaznic byly odříznuty. Kromě toho byla dřevěná hlavní římsa na vnějších průčelích a lunetová římsa na dvorních průčelích nahrazena cihlovou profilovanou římsou.

Současně došlo nepochybně také k úpravám dalších budov v okolí zámku. Do barokního období můžeme datovat vnější vstupní kulisovitou bránu s nástavcem. Ohradní zeď měla být ozdobena rokokovými vázami a empírovými sochami (odlisky) gladiátorů, dnes nezvěstnými.³³⁾

Ve druhé polovině 19. století zámek sloužil jako byty úředníků a četnické velitelství,³⁴⁾ později zde také byla škola. Nejvýraznějším zásahem do jeho podoby bylo zboření

32) Balbín B., Krásy a bohatství České země. Praha 1986, s. 258. Viz též Úlovec, cit v poznámce č. 4.

33) Poche E. a kol., Umělecké památky Čech, svazek druhý K - O, Praha 1978, s. 182.

34) Sedláček, cit. v poznámce č. 5, s. 26.

vstupní věže až na úroveň podlahy prvního patra v roce 1883 nebo 1884. Zbytek věže byl upraven na terasu s kamennou balustrádou. Důvodem ke zboření věže byly jednak asi celkové statické poruchy a jednak také snaha po lepším prosvětlení velmi stísněného vnitřního dvorku.

Současně se zbořením věže byly opraveny všechny fasády, které dostaly novou omítku s nárožním kvádrováním. Do vzhledu fasád se promítla výměna většiny oken. Nová vícetabulková eklektická okna na vnějších průčelích byla osazena v líci ostění (ve dvorních fasádách zůstala okna jednoduchá). Podle přízemí severního křídla byla roku 1924 zřízena nová dřevěná pavlač, kryjící vstup na schodiště. Zásahy do interiérů byly jen dílčí - kromě několika přček se omezily na zazdění již nepotřebných výklenků převětů. Nově byly zřízeny záchody v přístavku při západním průčelí. Klenby v přízemí jižního křídla byly strženy (snad až ve 40. letech 20. století) a nahrazeny rovnými stropy. V této podobě se zámek (nepočítáme-li bezohledné utilitární zásahy z doby sovětské okupace) dochoval dodnes. Teprve roku 2000 začala první etapa záchrany tohoto jedinečného objektu - byl zpracován projekt na statické zajištění brány, krovu nad jižním křídlem a provedeno provizorní zastřešení terasy nad vstupní bránou.³⁵⁾

Zámek, bývalá tvrz v Kuřivoděch je památkou prvořadého významu, která až dosud unikala podrobnému průzkumu a zhodnocení. Na relativně nevelké, ale vývojově komplikované stavbě je soustředěno obrovské bohatství autentických konstrukcí a detailů. Z hlediska poznání vývoje zámecké architektury je stavba cenná zejména tím, že zůstala „zakonzervována“ v pozdně renesanční podobě, prakticky nedotčené mladšími úpravami. Památkový význam zámku ještě zvyšuje skutečnost, že je jedním z posledních dochovaných historických objektů kdysi urbanisticky i architektonicky nesmírně cenného městečka i celé sídelní soustavy bývalého vojenského prostoru Ralsko. Doufejme proto, že vývoj v příštích letech přinese záchranu a celkovou rehabilitaci této jedinečné stavby.

35) Projekt statického zajištění krovu zpracoval ing. Miroslav Fuchs.

SCHLOSS KUŘIVODY/HÜHNERWASSER

Kuřivody/Hühnerwasser (Kreis Česká Lípa/Böhmisch-Leipa) liegt im Zentrum des ehemaligen Militärareals Ralsko. Das ehemalige Städtchen war bis 1990 der Sitz der Sowjetarmee. Im Laufe der vergangenen Jahrzehnte ist zum vollkommenen Flächenabbruch seiner Verbauung, mit Ausnahme der Kirche, des Rathauses, der Schule, einiger Häuser in den Randlagen und des denkmalskundlich außerordentlich wertvollen Schlosses, gekommen. Erst der Abmarsch der Besatzungstruppen hat die Möglichkeit der Untersuchung des bis zu der Zeit völlig unzugänglichen Baus gebracht.

Das Schloss Kuřivody/Hühnerwasser, das in dem westlichen Teil des Raumes des ehemaligen Städtchens steht, ist ein monumentaler, dreiflügeliger, zweistöckiger Bau. Das Schloss ist bisher von einem teilweise bewässertem Graben umschlossen. Auf der Ostseite befindet sich ein niedriger Eingangsrisalit mit einer neubarocken Terrasse, die jedoch erst nach der Beseitigung der oberen Stockwerke des hohen Eingangsturmes entstand. Den Eingang umrahmt ein repräsentatives Renaissanceportal mit einer Ädikula mit der plastischen Verzierung. Der äußere Ausdruck der Stirnwand hat ein Renaissancegepräge, die Unregelmäßigkeiten in der Disposition und gotische Steinmetzglieder verraten aber insgesamt gut ältere Bautappen. Der Anfang der Bauentwicklung des Schlosses, der ehemaligen Festung, ist nicht klar. Es ist sicher, dass der

König Přemysl Otakar II. in der Lokalität Kuřivody/Hühnerwasser die Stadt Freistadt gründete, die jedoch wegen der politischen und ungünstigen geographischen Gründen stagnierte.

Noch vor dem Ende des 13. Jahrhunderts wurde sie der König Wenzel II. los - er schenkte sie dem Hynek von Dubá. Kuřivody/Hühnerwasser spielte aber im Rahmen der ausgedehnten nordböhmisches Besitzungen des Geschlechts Berka von Dubá nie eine allzu bedeutsame Rolle. Die Datierung der Entstehung des Sitzes ist auch nach der Steinmetzausstattung, von der nach der ersten Bauphase nur ein Minimum erhalten geblieben ist, nicht möglich. Deswegen können wir uns nur auf formale Zeichen der Disposition und die historische Analyse der Umstände der Entstehung des Sitzes stützen.

Unter Berücksichtigung der oben angedeuteten Umstände ist nicht sehr wahrscheinlich, dass der Feudalsitz in Kuřivody/Hühnerwasser schon von Přemysl Otakar II. oder seinem Sohn Wenzel II. gegründet werden könnte. Es scheint eher, dass den Feudalsitz (die Festung) schon einer aus dem Geschlecht Berka von Dubá gründete. Es geschah mit allergrößten Wahrscheinlichkeit erst in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, als die Bedeutung von Kuřivody/Hühnerwasser im Rahmen des Besitzes des Geschlechts Berka von Dubá doch ein wenig gestiegen ist. Es konnte irgendwann nach 1348 sein (damals erwarben die Güter

zwei Brüder Hynek und Heinrich, die sie geteilt haben). Es konnte ebenso erst um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts sein, als Kuřivody/Hühnerwasser zusammen mit dem Städtchen und der Burg Jestřebí/Habichstein dem Heinrich Berka gehörten.

Die Festung in Kuřivody/Hühnerwasser ist erst zum Jahr 1415 zuverlässig belegt. Schon in der Zeit vor Hussitenkriegen existierte sie als ein regelmäßiger Bau auf einem fast quadratischen Grundriss, umzäunt von einer massiven (fast 2 m dicken) Umfassungsmauer mit einem hervortretendem Eingangsturm (er konnte jedoch auch jünger sein) und einem wahrscheinlich dreiteiligen Wohngebäude auf der Westseite. Der Bau war noch mit einem Wassergraben befestigt. Von der Steinmetzausstattung ist es möglich der ersten Bauphase nur das Fensterchen mit einer ausgekehlten Rundbogenarchivolte auf der Hofseite des Westflügels, datierbar mehr oder weniger in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts, zuzuordnen. Dieses Fensterchen ist von der hofseitigen Wand des Nordflügels, von dem wir wissen, dass er spätgotisch ist, überdeckt.

Die älteste Gestalt der Festung in Kuřivody/Hühnerwasser gehört in den Kontext der verhältnismäßig zahlreichen Gruppe von anspruchsvoller gelösten ländlichen Feudalsitzen des 14. Jahrhunderts, die an der imaginären typologischen Grenze zwischen der Burg und der Festung standen. Sie gehört zu einem entfalteten Palastypus der Festungen.

Den spätgotischen Umbau der Festung können wir nicht genau datieren. Es kam zu ihm wahrscheinlich irgendwann zwischen den Jahren 1460 und 1513, als die Bedeutung von Kuřivody/Hühnerwasser im Rahmen des Besitzes des Geschlechts Berka von Dubá einigermaßen stieg. Man kann wohl nicht ausschließen, dass zu einigen Herrichtungen erst im Laufe des 16. Jahrhunderts kommen konnte. Das ältere Objekt auf dem quadratischen Grundriss mit einem wahrscheinlich dreiteiligen Palasbau auf der Westseite und vielleicht auch mit einem Turm auf der Ostseite wurde um zwei parallele Flügel – nördlichen und südlichen, die einen kleinen Hof umklammern, ergänzt. Der Nordflügel war zweiteilig, unterkellert (im westlichen Raum konnte wohl eine Küche sein – an der Nordfassade ist ein Ausguss erhalten), der Südflügel war wahrscheinlich einteilig. Diese Flügel haben einen kleinen Innenhof umklammert, der nun von allen Seiten umgebaut ist. Man kann nicht ausschließen, dass auch der Eingangsturm erst in der spätgotischen Etappe entstand. Von der Steinmetzausstattung des spätmittelalterlichen Baus hat sich die abgeschrägte Umrahmung des Fensterchens in der östlichen Giebelstirnwand des Südflügels, einige unbestimmte Glieder und vor allem ein anspruchsvoll gelöstes Sandsteinelement, das sekundär über dem kleinen Renaissanceportal im Erdgeschoss des Ostflügels eingemauert wurde, erhalten. Das Sandsteinelement ist durch einen Wimperg und ein Schild, das das Wappen des Geschlechts Berka trägt – verschränkte Stangenleiter, gegliedert. Seine ursprüngliche Platzierung kennen wir nicht.

Ein komplexer Renaissanceumbau des Schlosses verlief etwa zwischen den Jahren 1600 bis 1620 unter dem Bohuchval Berka von Dubá und seiner Gemahlin Katharina, geborene Slavata von Chlum. In diese Zeitabschnitt können wir den Umbau verlässlich datieren dank diesem Umstand, dass über dem Eingangsportal (bis vor kurzem) das Allianzwappen des Ehepaares erhalten geblieben sind. Bohuchval Berka von Dubá hat überdies bedeutungsvolle Staatsfunktionen ausgeübt – z.B. unter der Regierung Friedrich von der Pfalz hat er das Amt des obersten Burggrafen bekleidet. Der Umbau hat dem Schloss eine einheitliche Renaissancegestalt eingeprägt, obwohl ältere Konstruktionen und Dispositionen, bis auf Teilkorrekturen und Herrichtungen, erhalten geblieben sind. Diese Renaissancegestalt hat sich in groben Umrissen bis heute erhalten.

In den Nordflügel wurde ein neues zweiarmiges Treppenhaus mit gewölbten Podesten und einer Spindelmauer eingelegt, die alle Stockwerke mit der Ausnahme des Kellers verbunden hat. Die Herrichtungen des Erdgeschosses haben besonders Interieure betroffen. Die Räume des Erdgeschosses des ältesten Westflügels wurden mit Kreuzgewölben eingewölbt. Ein größerer Raum im Erdgeschoss des Südflügels wurde in zwei kleinere Räume eingeteilt (die dann eingewölbt wurden), es entstand möglicherweise neu auch die nördliche (hofseitige) Wand des ganzen Flügels. Das Souterrain des Nordflügels ist unverändert geblieben, nur einer von den Räumen wurde mit einem Gurt eingewölbt, der die Spindelmauer des Treppenhauses in den oberen Stockwerken gespreizt hat. Im Erdgeschoss entstand außerhalb des neuen Treppenhauses ein eingewölbter Raum.

Die Dispositionseinteilung des ersten und zweiten Stockes wurde schon einheitlich gelöst. Während der erste Stock noch ältere Baukon-

struktionen ausgenutzt hat, wurde der zweite Stock vollständig als ein Neubau erbaut. An das Treppenhaus hat im Nordflügel ein Podest im Hoftrakt angebunden, von dem in beiden Stockwerken ein Gang in dem mittleren Teil des Westflügels zugänglich war. Überdies war im Nordflügel immer noch ein Zimmer. Die Disposition des Westflügels ist auch in den Stockwerken dreiteilig geblieben, mit breiteren Räumen an Rändern (der südliche hat einen quadratischen Grundriss gehabt) und einem engeren Raum und einem Gang in dem mittleren Zweitrakt-Teil. Die Disposition des Südflügels in den Stockwerken hat die zweiteilige Einordnung im Erdgeschoss umgeschrieben.

Über dem ganzen Gebäude entstand ein neuer Renaissancedachstuhl – über dem engeren Südflügel ein Hängewerk-Dachstuhl, über dem Nord- und Westflügel ein Kehlbalken-Dachstuhl, mit einer archaischen Gestalt des liegenden Dachstuhls. Der Dachstuhl war ursprünglich kein Walmdachstuhl, die Längspfetten wurden in die Giebel eingemauert – über den östlichen Stirnwänden des Süd- und Nordflügels und wahrscheinlich auch an beiden Enden des Westflügels.

Die Fassaden des Schlosses wurden, was die Höhe betrifft, vereinheitlicht, gegliedert nur durch den mehr oder weniger regelmäßigen Raster der Fenster. Die Ecken haben Stützpfeiler aus Quadern ergänzt. Auf der Außenseite haben die Stirnwand hölzerne profilierte Gesimse abgeschlossen, auf der Innenseite ein Lünnettengesims. Eine nähere Gestalt des Verputzes (oder seine etwaige Verzierung) kennen wir nicht. Das Objekt gipfelte mit steilen Dächern, die in den Giebeln beendet wurden. Fenster und Portale wurden einheitlich gelöst, mit einer steinernen, nicht profilierten, rechteckigen Umrahmung und profilierten Fenster- und Türverdachungen. Zum anspruchsvollsten Element des umgebauten Schlosses wurde ein sehenswertes Spätrenaissanceportal mit einer Ädikula, mit toskanischen Säulen, mit einem flügelartigen Giebelaufsatz mit Wappen.

Das Schloss in Kuřivody/Hühnerwasser hat nach dem Umbau (trotz seinem kleinen Ausmaß) einen sehr repräsentativen und bequemen Sitz dargestellt, der den höchsten zeitgenössischen Standards entsprach. Es gehörte, in architektonischer und Dispositions-Hinsicht, zu einer sehr zahlreichen Gruppe von regelmäßig gelösten Renaissanceeschlössern mit einem geschlossenen Hofraum (in der reduzierten Gestalt ohne Arkaden, die durch einen Gang in dem Hoftrakt ergänzt wurden). Die Lösung der ausdrucksstarken aber monumentalen Fassaden hat ebenfalls in den Kontext der böhmischen Renaissanceeschlösser gehört. In dem nordböhmischen Milieu ist den Stirnwänden des Schlosses in Kuřivody/Hühnerwasser am meisten der Südflügel des Schlosses in dem nahen Ort Doksy/Hirschberg ähnlich. In architektonischer Hinsicht steht auch der Umbau des ehemaligen Zisterzienserklosters in dem nahen Hradiště, der entweder um 1580 oder (wahrscheinlicher) vor 1620 realisiert wurde, nah. Als der Autor wird hier ein italienischer, für das Geschlecht Waldstein arbeitender Baumeister und Maurermeister Martin Ruviani genannt. Er war auch auf dem Schloss in Belá pod Bezdězem/Weißwasser tätig, der Ort war mit Kuřivody/Hühnerwasser in eine Herrschaft verbunden. Auf dem Rathaus in Belá pod Bezdězem/Weißwasser, das von gleichen Meistern, wie das dortige Schloss gebaut wurde, ist überdies ein Renaissanceportal aus dem Jahre 1613 platziert, das praktisch mit dem Hauptportal des Schlosses in Kuřivody/Hühnerwasser identisch ist.

Nach der Schlacht am Weißen Berg wurde das Schloss in Kuřivody/Hühnerwasser mit Belá/Weißwasser konfisziert, die Güter hat Albrecht von Waldstein gekauft. Nach seinem Tod im Jahre 1634 hat es František Markgraf de Grana et Caretto, Graf von Millesimo erworben, sein Sohn hat es jedoch im Jahre 1678 dem Geschlecht Waldstein (der Linie von Mnichovo Hradiště/Münchengrätz) zurückverkauft. In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts war das Schloss verödet. Im Rahmen des Waldstein-Besitzes hat Kuřivody/Hühnerwasser immer eine zweitrangige Rolle gespielt – es waren hier Wohnungen und Büros der Beamten, später (im 19. Jahrhundert) auch Behörden. Dank dem beständigen Verlust des Residenzfunktion wurde das Schloss in der Spätrenaissancegestalt ausgezeichnet „einkonserviert“.

In der barocken Etappe war die markanteste Änderung dem Renaissancezustand gegenüber das Abtragen der Renaissancegiebel und der Abschluss der Dächer der Seitenflügel mit Walmen mit einer falschen Mansarde. Gleichzeitig wurde das Lünnettengesims aufgehoben. In die großen quadratischen Räume in den Stockwerken in dem östlichen Teil des Nordflügels wurden Fachwerkwandzwischenwände (die die Räume in einen Gang und den eigenen Raum geteilt haben) eingelegt. Ähnlich wurden die Räume in den Stockwerken des südlichen Teiles des Westflügels eingeteilt. Im 19. Jahrhundert verliefen nur kleine Herrichtungen des uti-

listaristischen Charakters. Die markanteste Änderung, die das gesamte Aussehen des Gebäudes grundsätzlich beeinflusste, war das Abtragen des großen Eingangsturmes in den Jahren 1883 oder 1884. Längs des Erdgeschosses des Nordflügels wurde eine neue Pawlatsche errichtet. Der markanteste Eingriff vom Abschluss des 19. Jahrhunderts oder der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts war das Niederreißen des Renaissancegewölbes in den Räumen des Erdgeschosses des Südflügels.

Nach 1945 und besonders nach 1968 kam eine langjährige Verwüstung des Objektes, die durch die Anwesenheit der Besatzungstruppen des Warschauer Vertrages verursacht wurde. Das Objekt wurde von der langjährig vernachlässigten Instandhaltung und von unpassenden utilitaristischen Eingriffen (Austausch der Türe, Vermauerung von einzigen Fenstern) gebrandmarkt, die jedoch zum Glück sein Denkmalwesen nicht tiefer getroffen haben. Die ersten Schritte zur Rettung und Rehabilitation dieses einzigartigen Denkmals verliefen in dem Jahr 2000.

Das Schloss, die ehemalige Festung in Kuřivody/Hühnerwasser ist ein Denkmal von der erstangigen Bedeutung, dessen Erkenntnis bis vor kurzem die Anwesenheit des Militärs verhindert hat. Hinsichtlich der Erkenntnis der Entwicklung der Schlossarchitektur ist der Bau besonders wertvoll dadurch, dass er in der Spätrenaissancegestalt, die von jüngeren Herrichtungen praktisch nicht berührt wurde, einkonserviert geblieben ist. Die denkmalpflegerische Bedeutung des Schlosses erhöht noch die Tatsache, dass es ein von den letzten erhaltenen historischen Objekten des einst städtebaulich und architektonisch sehr geschätzten Städtchens ist.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Gesamtansicht des Schlosses von Südosten, vor dem Fund des gotischen Fensterchens in dem linken (südlichen) Flügel (alle Fotos J. Pešta, Oktober – November 2000, falls nicht anders angeführt ist).

Abb. 2: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Kaiserlicher Abdruck der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1843. Südlich vom Schloss befindet sich die Wasserfläche des ehemaligen Grabens. Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters, stabiler Kataster, Sign. 3772.

Abb. 3: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Gesamtansicht von Nordwesten. Die Armatur der Ecken und deutlich unterschiedliche Struktur des Mauerwerkes zeigen auf die Höhe des erhaltenen mittelalterlichen Mauerwerkes.

Abb. 4: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Grundriss des Souterrains mit der Auswertung der Bauentwicklung. Schwarz – ältere gotische Etappe etwa aus dem 14. Jahrhundert; gekörnt – hypothetisch ältere gotische Etappe etwa aus dem 14. Jahrhundert; schräg gekreuzt – jüngere gotische Etappe etwa aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und dem Anfang des 16. Jahrhunderts; senkrecht gekreuzt – Spätrenaissance aus dem ersten Viertel des 17. Jahrhunderts (Umbau unter Bohuslav Berka von Dubá); schraffiert – barocke und jüngere Herrichtungen; punktiert – Herrichtungen in der zweiten Hälfte des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, neuzeitliches nicht bezeichnet. Auf der Grundlage der Pläne von L. Laiger aus dem Jahre 1941 vermessen von Jan Pešta und Tomáš Russe, Zustand im November 2000. Zeichnung und Auswertung Jan Pešta. Die Legende ist auch für folgende Pläne gültig.

Abb. 5: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Grundriss des Erdgeschosses mit der Auswertung der Bauentwicklung.

Abb. 6: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Grundriss des ersten Stockes mit der Auswertung der Bauentwicklung.

Abb. 7: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Grundriss des zweiten Stockes mit der Auswertung der Bauentwicklung.

Abb. 8: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Orientierungsgrundriss des Dachstuhles.

Abb. 9: Skizzen der architektonischen Details des Hauptportals und des heutzutage schon nicht existierenden Aufsatzes über dem Portal, etwa aus dem Jahre 1924. SOA Prag, Verwaltung der Waldsteingüter, Sign. 36090.

Abb. 10: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Projekt des Umbaus der südlichen (in der Wirklichkeit der östlichen) Stirnwand des Schlosses Kuřivody/Hühnerwasser (links die nicht realisierte Variante eines Dachfensters), nicht datiert, etwa um 1883. SOA Prag, Verwaltung der Waldsteingüter, Sign. 36091.

Abb. 11: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Foto der nordöstlichen Ecke aus der Zeit vor 1884, vor der Demolierung des Eingangsturmes (Foto aus dem Buch: Hantschel F.: Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa, 1911, S. 1042 – 1046. Reprofoto J. Olszewiczová, übernommen von: Úlovec J.,: *Tvrz a zámek v Kuřivoděch u Mimoně*, in: *Vlastivědný sborník Českolipska Bezděz 9/2000*, Česká Lípa).

Abb. 12: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Plan des Erdgeschosses, des ersten und zweiten Stockes des Schlosses auf der Grundlage der Vermessung von L. Laiger aus dem Jahre 1941 mit der schematischen Auswertung der vorausgesetzten Bauentwicklung, laut J. Úlovec. 1. – Mauerwerk der

ersten gotischen Etappe, 2. – Mauerwerk der zweiten gotischen Etappe, 3. – Renaissanceumbau, 4. – jüngere Herrichtungen, 5. – neuzeitliche Eingriffe (übernommen von: Úlovec J.,: *Tvrz a zámek v Kuřivoděch u Mimoně*, in: *Vlastivědný sborník Českolipska Bezděz 9/2000*, S. 63 – 65, Česká Lípa/Böhmisch-Leipa).

Abb. 13: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Gesamtansicht des Schlosshofes von Osten. Bruchsteinmauerwerk aus kleinen Steinen zeigt an den Umfang von erhaltenen mittelalterlichen Konstruktionen des westlichen Palas.

Abb. 14: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Erdgeschoss der Hofwand des Westflügels des ehemaligen gotischen Palas. Mit Pfeilen sind mittelalterliche Steinmetzglieder bezeichnet – links sekundär plaziertes Reliefsandsteinelement mit einem Wimperg und dem Wappen des Geschlechts Berka von Dubá, rechts ein Fensterchen.

Abb. 15: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Hofwand des Westflügels, sekundär plaziertes spätgotisches Reliefelement mit dem Wappen des Geschlechts Berka von Dubá in der Form eines Schildes, eingerahmt in einem Wimperg (Stirnseite wurde neuzeitlich beschädigt bei dem Versuch um den Ausbruch).

Abb. 16: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Hofwand des Westflügels, zugemauertes gotisches Fensterchen in der Wand des ältesten Palas, teilweise von der Hofwand des spätgotischen Nordflügels überdeckt.

Abb. 17: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Der westliche von den zweien Kellerräumen unter dem erhöhten Erdgeschoss des Nordflügels. Der Raum ist mit einem spätgotischen steinernen Tonnengewölbe eingewölbt, unter dem sich ein sekundär eingewölbter Ziegelgurt befindet, der die mittlere Spindelmauer des Renaissance-Treppenhauses hinaufträgt. In dem hellen Sandsteinmauerwerk der stratigrafisch ältesten Umfassungswand sind waagrecht eingelegte Säulen des dunklen Basaltes deutlich, die vielleicht als eine Armatur des Mauerwerkes und als Wasserfestigkeit dienten.

Abb. 18: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Östlicher Raum im Erdgeschoss des Südflügels, nordwestliche Ecke. Zwischen der neuzeitlichen Unteransicht und dem Fußboden des Stockwerkes sind an den Wänden deutlich sichtbare Abdrücke des abgerissenen Renaissance-Kreuzgewölbes.

Abb. 19: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Halbsouterrain-Raum in der südwestlichen Ecke, eingewölbt mit einem niedrigen Tonnengewölbe. Zwischen dem Gewölbe und dem Fußboden des ersten Stockes befindet sich ein einige Meter hoher, nicht zugänglicher Raum.

Abb. 20: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Treppenhaus vom Erdgeschoss in den ersten Stock, Antrittsarm mit dem Blick zum Zwischenpodest.

Abb. 21: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Gang in dem Hoftrakt des Westflügels, mit einem Renaissance-Kreuzgratgewölbe eingewölbt, Blick gegen Norden. In der nördlichen Stirnwand links eine Tür in den nordwestlichen Eckraum, rechts von ihr ein zugemauertes kleines Portal.

Abb. 22: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Renaissanceportal von dem Gang im zweiten Stock in den Südflügel (Vermessung und Zeichnung J. Pešta).

Abb. 23: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Charakteristische Schnitte durch den Dachstuhl (Vermessung M. Fuchs – Südflügel und J. Pešta – Westflügel, Zeichnung J. Pešta).

Abb. 24: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Renaissance-Dachstuhl über dem Südflügel, Blick gegen Osten.

Abb. 25: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Renaissance-Dachstuhl über dem Westflügel, Blick gegen Süden.

Abb. 26: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Rekonstruktion der Substanz des Objektes der Festung für das 14. Jahrhundert (Zeichnung J. Pešta).

Abb. 27: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Rekonstruktion der Substanz des Objektes der Festung nach dem spätgotischen Umbau (Zeichnung J. Pešta).

Abb. 28: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Rekonstruktion der Substanz des Schlosses nach dem Renaissanceumbau unter Bohuchval Berka von Dubá am Anfang des 17. Jahrhunderts (Zeichnung J. Pešta).

Abb. 29: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Rekonstruktion der Substanz des Objektes nach Herrichtungen (Abtragen des Eingangsturmes) in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts (Zeichnung J. Pešta).

Abb. 30: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Renaissance-Eingangsportal aus der Zeit des Umbaus unter Bohuchval Berka von Dubá in den ersten Jahrzehnten des 17. Jahrhunderts. Über dem Gesims des Gebäudes befand sich ein heutzutage schon eingegangener giebelartiger Volutenaufsatz mit dem Wappen von Bohuchval Berka von Dubá und seiner Gattin Katharina, geborene Slavata von Chlum.

Abb. 31: Bělá pod Bezdězem/Weißwasser (Kreis Mladá Boleslav/Jungbunzlau), Rathaus. Renaissance-Eingangsportal, proportionell und in den Details (mit Ausnahme des Frontons) fast identisch mit dem Eingangsportal des Schlosses in Kuřivody/Hühnerwasser.

Abb. 32: Kuřivody/Hühnerwasser, Schloss. Renaissance-Eingangsportal, Detail eines Keilsteines in der Form einer Konsole mit dem Löwenkopf.

Abb. 33: Bělá pod Bezdězem/Weißwasser, Rathaus. Renaissance-Eingangsportal, Detail eines Keilsteines in der Form einer Konsole mit dem Löwenkopf.

(Übersetzung J. Kroupová)